

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG FOR FELSTED SOGN

Udgivet af

HISTORISK FORENING FOR FELSTED SOGN

Nr. 2 - 1984

HISTORISK FORENING FOR FELSTED SOGN

Udgivet af: Historisk Forening for Felsted Sogn.
Trykt i 300 eksemplarer hos Trykkerigaarden, Aabenraa
ISBN 87-88618-02-1

TIL LÆSERNE

Historisk Forening for Felsted Sogn har nu bestået i 2 år - og klaret sig godt, takket være medlemmernes gode tilslutning til møderne og deres køb af årbogen.

Årbogen 1983 blev trykt i 250 eksemplarer. De blev så godt som alle afhændet i løbet af en måneds tid.

Årbogen 1984 er derfor blevet trykt i 300 eksemplarer, og bestyrelsen håber, at salget vil gå lige så godt som første gang.

Det ville jo være meget ønskeligt, om foreningen kunne udsende en årbog hvert år.

Bestyrelsen retter en oprigtig tak til alle, som har arbejdet for at muliggøre udgivelsen af årbogen.

Særlig tak til Helge Thomsen for de udmærkede fotos.

Tak til skriftudvalget, ved Lorenz Jacobsen og Hans Jørgen Thomsen, for det forberedende arbejde og til Hans Iversen og Ib Andersen, som sammen med mig har læst korrektur og redigeret årbogen.

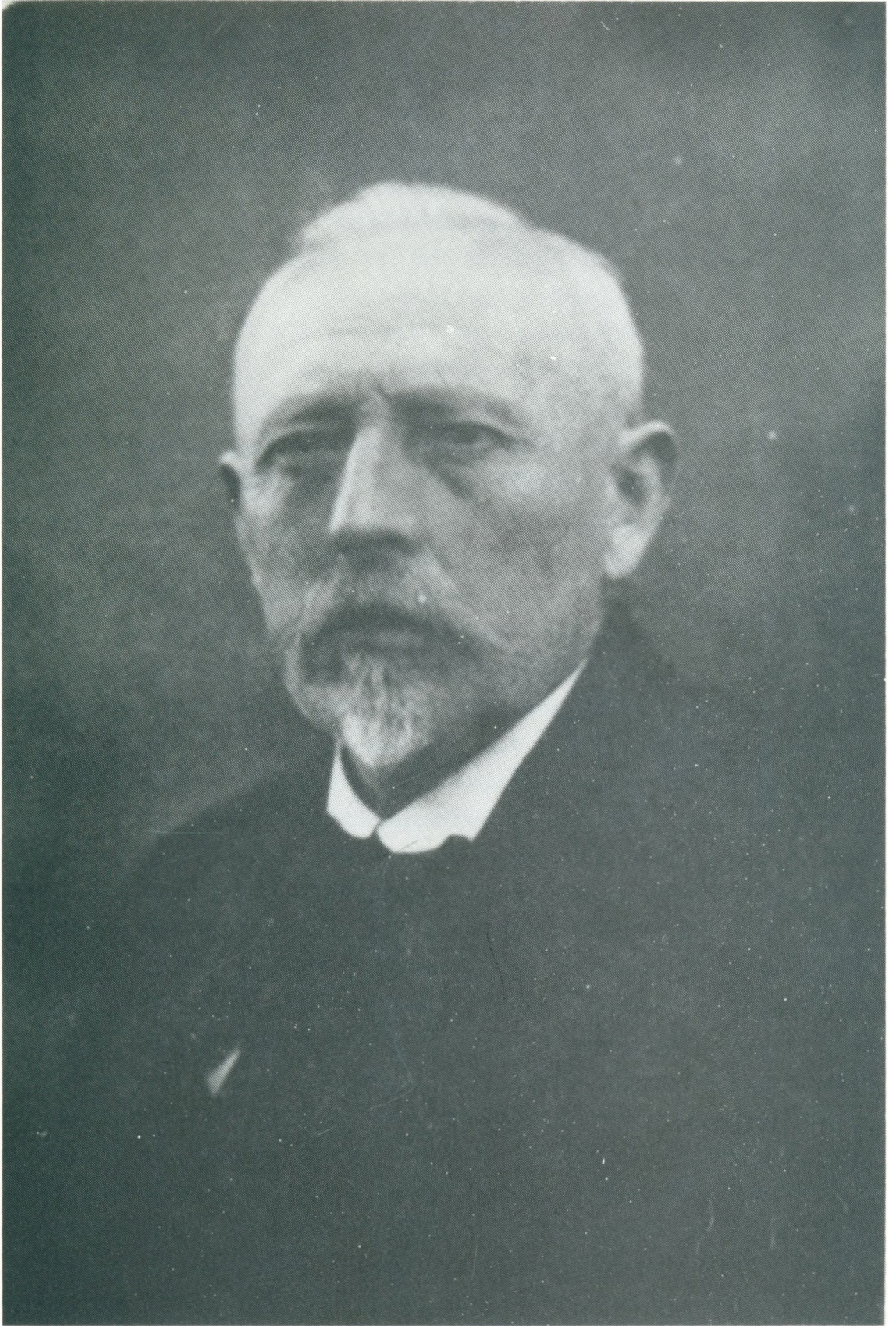
Stof, som menes at have interesse for den kommende årbog, bedes afleveret til undertegnede inden 1. juni 1985.

Ny Skovbøl, november 1984

Peter Petersen

INDHOLDSFORTEGNELSE.

THOMAS JØRGENSEN KAUFMANN	
1877 - 1971	7
EN SKOVFOGED I NORDSLESVIG I 1864	
af Claus Ludvigsen Bang	
ved Otto Knudsen	13
FRA DE GAMLE BØDEREGISTRE	
af Ib Andersen	28
VEJSTEN	
af Hans Lassen	37
HANS HANSEN STEENSVANG	
af Hans Jørgen Thomsen	43
DA BØNDERNE BRÆNDTE TEGL	
af Peter Petersen	55
MINDER FRA MIN BARNDOM	
af Lorens P. Jacobsen	70
ET INTERESSANT FUND	
af Ole Lund	79
KOSAKVINTEREN I 1814	
af Ib Andersen	85
I SKJUL FOR KRIGENS GRU	
af Peter Petersen	97
HISTORISK FORENING FOR FELSTED SOGN 1983-84	112

Th. Kaufmann, ca. 1940.

THOMAS JØRGENSEN KAUFMANN

1877 - 1971

Den 31. marts 1971, fire dage efter sin 94 års fødselsdag, døde Thomas Jørgensen Kaufmann i Bovrup efter et langt og omskifteligt liv. I "Minder og Tanker" fra 1962 gør han rede for forudsætningerne for sin livsgerning. Han blev født i Tumbøl i Felsted sogn. Faderen var væver, noget af en kunstner i sit fag, men på grund af fabriksvarernes konkurrence var hjemmet nærmest fattigt. Gods og guld blev ikke efterladt, men det som bedre var: mindet om et afgjort dansk hjem, båret oppe af nøjsomhed, sammenhold og enfoldig tro. I byens skole lærte han at værdsætte sin lærer, Mathias Nielsen, en begavet autodidakt, som havde evnet at holde skansen siden 1864 og - trods skolens tyske ramme - at påvirke børnene i dansk retning. Som 12 års dreng var han vidne til, at den prøjsiske fane for første gang blev hejst på skolens nyrejste flagstang, og - skriver han: "Jeg følte en harme så stærk, så jeg skælvede". - Ikke langt fra hjemmet lå sognets fattiggård, endestation for størstedelen af datidens landsbyproletariat. Som gammel mand har Kaufmann med få, men sikre streger tegnet billeder af nogle af disse mennesketyper. Samtidig har man søgt at bore sig gennem de ydre lag, om der dog ikke var noget af værdi at finde, også hos dem, - og oftest fandt han, hvad han søgte. Mennesker på livets skyggeside havde han alle dage et åbent hjerte for.

Efter endt skolegang valgte han efter nogen vaklen at fortsætte faderens håndværk, og snart meldte den begavede unge mand sig til aktiv indsats i den nationale kamp.

Arbejde med ungdommen og for afholdssagen var for ham to sider af samme sag. Drikkeriets ulykkelige følger havde han haft øje for siden sin opvækst. Derfra var der kun et skridt til at optræde som taler på nationale møder og til at skrive artikler i egnens danske aviser. Pennen lå ham godt i hånden. "Den var spids og smidig", sagde redaktør Christiansen. Siden skulle det vise sig, at den også havde andre egenskaber. En skønne dag erfarede han, at han uden at have tilstræbt det var blevet valgt til medlem af Vælgerforeningens tilsynsråd. Derved faldt det i hans lod at være med til at skrive danmarkshistorie, da tilsynsrådet 16. og 17. november 1918 udformede retningslinjerne for de afstemninger, der skulle fastlægge Danmarks ny sydgrænse. Til det sidste stod dagene på Folkehjem for ham som hans livs højdepunkt. Med ham har døden nu taget den sidste af disse mænd.

Men først måtte han gøre hele verdenskrigen med. "Nogen stram soldat var han ikke", siger Ingeborg Thomsen, og man tror hende gerne. Den mand og den uniform protesterede nok i stilhed mod hinanden. Kæreste eller kone havde han ikke, hverken den gang eller senere. Derfor blev hans feltbreve sendt til de hjemlige aviser som en hilsen og opmuntring til landsmænd i en tung tid. Som gammel mand udgav han nogle af dem under titlen: "Med Haab i Mørket". Krigen med dens brutalitet og kynisme skrev han kun lidt om, desto mere om det, der hjalp ham selv gennem de onde år: Glæde over naturen, en inderliggjort kristentro og samfølelse med de forladte kvinder og børn i de besatte byer. Sproget skilte, men så meget fransk fik han dog lært, at han kunne sige: "La guerre - grand malheur". Med de ord fandt de hinanden.

Kaufmanns tilværelse efter genforeningen faldt i to afsnit, en virksom periode og en lang alderdom. Den første fyldtes af arbejde for at hjælpe standsfæller til en ny start under de ændrede vilkår, og i forlængelse deraf fulgte en mangeårig virksomhed som repræsentant for Husmandskreditforeningen. - De mange alderdomsår brugte

han især til at udmønte et usædvanligt fond af lokalhistorisk viden og kendskab til stedlig overlevering. Her kom hans sproglige evner igen til nytte. Dagblade, historiske tidsskrifter og ikke mindst Sprogforeningens Almanak bragte med jævne mellemrum bidrag fra hans flittige pen. Endnu i sin høje alderdom havde han åndsevner og energi til at udsende en række bøger og pjecer, i hvilke han gav fortiden liv. Mest læst er vel nok romanen "Den onde Herremand", som er bygget over en virkelig tildragelse i hans fødeby.

Vi, der fulgte ham til hans grav på Varnæs kirkegård, havde en fornemmelse af, at med ham tog vi afsked med en af de sidste repræsentanter for en historisk periode, som en travl og fremadrettet nutid i stort omfang har råd til at afskrive. Så godt er genforeningen lykkedes - den genforening, han var med til at forberede

Førstelærer J.H. Jensens nekrolog i Sprogforeningens Almanak for 1972, side 129-131.

Den gamle smedje ved Kiding. Den er flyttet dertil efter landsbyen Kidings nedlæggelse i 1716. Foto: Helge Thomsen.

EN SKOVFOGED I NORDSLESVIG I 1864

af
Claus Ludvigsen Bang
ved Otto Knudsen

"Frederik den syvende er død, nu får vi krig." Disse ord var en af min afdøde fars første barndomserindringer. Han hørte dem som seksårig af min farfar, da denne i mørknin-gen den 15. november 1863 kom hjem til skovfogedboligen i Tralskov i Sundeved, hvor min farfar Claus Ludvigsen Bang var skovfoged og tillige førte tilsyn med forpagtergårde-ne Kiding og Aarup.

Godset ejedes af lensbaron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn til baroniet Guldborgland (Orebygård) på Lolland, som havde købt det af den danske stat, der efter treårskrigen havde overtaget det efter den forræderiske hertug.

I løbet af vinteren og foråret 1864 har min farfar gjort en række optegnelser, tydeligvis beregnet som kladde til en indberetning til ejeren, fra hvem han var afskåret på grund af krigsbegivenhederne.

Her gengives et uddrag af disse optegnelser, lidt moder-niseret i stavemåde; men ordene er hans.

Otto Bang.

Allerede i begyndelsen af januar, da krigen syntes at skulle blive uundgåelig, gav stemningen i befolkningen sig tydeligt til kende alt efter de fordele eller tab, enhver syntes at få i udsigt. Bærmen af befolkningen glædede sig hver dag ved, at de bånd, som havde holdt dem i tømme, slappedes mere og mere.

Arbejderne på de større gårde havde forlængst gjort større fordringer, samtidig med at de udviste mindre iver

for arbejdet og blev mere tvære.

I skoven gik det endnu godt. Og som følge af at jeg uopfordret indrømmede folkene de fordele, som jeg nok indså, at tiden og omstændighederne gav anledning til, udviste de al mulig villighed, indtil jeg selv afskedigede dem.

Nogle af de første uordener som, man troede ifølge udsigt til krig ustraffet at kunne begå, var krybskytteri. En månelys morgen, som det havde sneet om aftenen forud, fandtes umiskendelige tegn på, at man havde forsøgt sig med krybskytteri i Tralskov. To dage efter afskedigede jeg to af mine skovarbejdere, som jeg i forvejen havde mistænkt. De gik da over til Roden og tog arbejde der. Nu blev her fred. Men i Roden hørtes jævnlig skud på sådanne tider, hvor jeg vidste, at hverken greven eller hans egne folk gik på jagt.

Under sådanne omstændigheder og med sådanne udsigter var det naturligt, at jeg med bekymring tænkte på vildtet i skoven. Skulle jeg skyde det ned eller roligt se på at andre gjorde det? Flere gange tog jeg min bøsse med i skoven i den hensigt at skyde, hvad der kom for - men kunne dog ikke bekvemme mig til at gøre det. Her gik en gammel rå med to lam, som jeg hidtil havde antaget for rålam. Men en dag blev jeg klar over, at det ene var et bukkelam. Det skød jeg og solgte det. Råen og rålammet nænnede jeg ikke at skyde, og jeg så dem mange gange siden hen.

Det gik nu, som når om sommeren en mægtig stor tordensky hæver sig fra horisonten. Vi ved, hvad den betyder, hører allerede de tjerne drøn, belaver os på at sikre os mod dens virkninger, og dog - hvor forbavsede bliver vi ikke, når lynet slår ned for vore fødder.

Således gik det ved efterretningen om hærens tilbagetog fra Danevirke. Man havde forudset det som noget meget sandsynligt og mente, at man var belavet derpå. Og dog - Den 6. februar i mørkningen befandt jeg mig i den lille skov Kidingtyk. Ved at gå forbi en rævegrav opdagede jeg, at ræven var i grav. Jeg fik det indfald at oppebie det øjeblik, da han forlod hulen, hvilket snart måtte ske.

Som jeg nu stod lænet til et træ i mine egne tanker, og alt var roligt, hørte jeg tydeligt en rask kononade i retning af Flensborg. På grund af, at vinden ikke var sydlig, kunne jeg ikke forklare mig det, men faldt i dybe tanker, hvoraf jeg først vaktet ved, at ræven kom frem af hulen; jeg skød. Og da ræven ikke så meget som rørte en tå efter skuddet, undslap der mig nogle ord, som jeg meget godt husker." Gid de skud, som jeg hører i det fjerne, og som jeg håber er rettet mod den tyske Mikkell, må have samme virkning som dette skud." Det var kampen ved Sankelmark, jeg havde hørt.

Som jeg nu gik hjemad med min ræv på nakken, hørte jeg et par hæse toner fra mit jagthorn hjemme ved huset. Jeg skyndte mig, da jeg vidste, at dette altid havde særligt at betyde. - Min kone mødte mig i døren med de ord: "Man fortæller, at den danske armé er på retræte til Sønderborg, og tyskerne forfølger dem."

Hvad indtryk en sådan efterretning kan gøre, lader sig lettere tænke end beskrive. Nu vidste man, hvad der forestod.

Jeg begav mig øjeblikkelig til Gråsten for at forvisse mig om sagen.

Jo, ganske rigtigt; skønt det var mørkt, så jeg, såsnart jeg kom i nærheden af chausse'en, en uafbrudt sort række bevæge sig på denne - mod Sønderborg. Det var armeens tros, som var sendt forud; de aktive tropper var endnu ikke kommet så vidt.

Straks næste dag, da jeg havde tilset mine folk, begyndte jeg at belave os på, hvad der ville komme, ved at forsyne huset med de nærmeste fornødenheder og gøre plads til indkvartering, som jo nu måtte kunne ventes.

Der hengik dog nogle dage, før preusserne viste sig i vor umiddelbare nærhed. Men da de først kom, var det i forbavsende masse; på hovedgården Kiding således i første omgang ca. 700 mand og en del heste.

Vi var over midten af februar, før jeg fik indkvartering, fordi huset her ligger noget isoleret. Men den kom takket være hjemmetyske naboers omhu for os. Disse fortalte foureren, som gjorde kvarter i Adsbøl sogn, at ovre hos

"æ skovfoged" var der rigelig plads til en større styrke, skønt hver mand ved, at skovfogedhuset ligger i Felsted sogn. Men sådan en lille løgn gør jo mindre til sagen, når man kan ramme en dansker.

Der blev os så tildelt i indkvartering 1 officer og 22 mand infanteri. Dette gik jo nok og kunne ikke forknytte os. Men om eftermiddagen kom nok en officer, som ville bo her. Dagen efter kom der 9 uhlaner med deres heste. Det var det værste; for nu var der udsigt til, at alt foder ville blive fortæret, så jeg ikke havde noget til mine egne kreaturer. Næste dag kom en uhlanofficer, som også ville bo hos "der Førster".

I alt fik vi 3 officerer, 33 mand og 10 heste på et ganske almindeligt skovfogedsted. Så tror jeg også, de hjemmetyske naboer var tilfredse.

De første dage måtte jeg blive hjemme for at hjælpe min kone til rette med de fremmede - hun forstod dengang slet ikke tysk.

Mine erfaringer fra utallige indkvarteringer under min egen soldatertid, fire års tjeneste i fredstid og tre år i krig, kom mig nu til gode; jeg kunne se tingene også fra soldaternes side.

Ved at optræde med kølig høflighed og med en vis ufor-sagthed kan man godt på en fornuftig måde tildele enhver sin plads og hvad han med rimelighed kan forlange og bringe orden i tingene, uden at ens nationalitetsfølelse lider skade.

Dog, det må gå så godt, som det vil, så er det dog indlysende, at en stor indkvartering medfører både en stor mængde ubehageligheder og betydelige tab. Opmuntren-de var det heller ikke, når soldaterne efter tjeneste ved Dybbøl vendte tilbage og med preussisk brovten berettede om deres bedrifter der.

Her kan jeg ikke undlade at gøre nogle bemærkninger om Kiding. Gården blev, som før antørt, straks fra begyndel-sen hårdt belagt med militær.

Man kan næppe forestille sig, hvad det vil sige at få 700 mand med officerer og heste i indkvartering midt i vinterens hjerte.

Al virksomhed går i stå, hele huset ud- og indvendig bliver i ordets fuldeste betydning forstyrret. Ethvert levende væsen må vige sit sædvanlige opholdssted, hvile- og spisetider kan der ikke være tale om; ja, undertiden er det en plat umulighed at få lavet noget mad. Og i ganske utrolig kort tid er materialer og redskaber af hvad art nævnes kan forsvundet.

Dog, denne forstyrrelse kan der i nogen grad rådes bod på, når man griber tingene an fra rette side; så er det kun i den første tid, det er værst, og meget kan forebygges.

Sådan blev sagen netop ikke grebet an på Kiding. Forpagter Vind og hans husholderske gjorde det modsatte af, hvad de burde have gjort.

Efter at have fremvist et mut og surt ansigt låsede de sig inde på hver sit værelse, nægtede at vise sig, nægtede at sælge soldaterne smør og mælk, nægtede at have noget som helst med officerer og soldater at gøre. Tilmed var det så uheldigt, at den nye forvalter, som var kommet i Jørgensens sted, lå syg.

Følgen var, at de fremmede soldater tog plads efter eget godtbefindende. Hestene blev anbragt i laden og fodret og strøet med tærsket og utærsket sæd og hø, så de lå til over ryggen deri.

Soldaterne stod med penge, men kunne intet købe. Godt, så tog de selv. Smørkældereren blev brudt op kørerne blev malket, svin og et par får blev slagtet.

Med brændsel gik det lige så galt til. Den preussiske armé bruger meget brænde, da der koges tre gange daglig, morgen- og aftenkaffen og desuden middagsmad. Så alt brændbart gik med uden hensyn til, om det havde andre bestemmelser; således en del tømmer og stilladsbrædder, hvorefter man gik løs på døre og vinduer og inventar.

Alt dette hørte jeg om af kådnerne (arbejderne), når de gik af arbejde; selv kunne jeg ikke komme derop, da hele egnen var spækket med skildvagter og poster, som hindrede folk i at passere.

Omsider slap jeg dog igennem og så, at det forholdt sig, som kådnerne havde beskrevet.

Jeg fik talt med forpagteren, der havde gjort sig så forhadet af mandskabet, at han ikke turde lade sig se, og fik ham til at sende en vogn til skovs efter brænde. Jeg leverede ham 2 bunker bøgetop uden betaling.

Husjomfruen overtalte jeg til at overlade soldaterne mælk i rimelig mængde, sælge dem ost og sælge dem smør á 2 mark og 6 á 8 skilling pr. pund og bad hende instændigt om at slå ind på en anden vej, da det ellers ville føre til fuldstændig ruin. - Ja, jeg kunne sagtens snakke, det par soldater jeg havde. - Jeg svarede, at jeg havde forholdsvis langt flere soldater i mit hus, end der var på Kiding. Jeg havde kun en ko, som gav mælk for tiden, og vi var 40 mennesker i huset; men jeg foretrak at give halvdelen af min mælk bort fremfor at forlise det hele. Og han burde holde op med sine politiske diskussioner med officerne og med at sige de drøje sandheder, som de i og for sig havde godt af at høre.

Samtidig var den syge forvalter igen kommet på benene. Han var enig med mig om, at det var vor pligt overfor mit fraværende herskab, for hans vedkommende overfor forpagteren, og overfor os selv at tilfredsstille vor indkvartering på rimelig måde og derved begrænse de materielle tab. - Og han tog straks fat.

Jomfruen, det gale menneske, havde nægtet at anvise soldaterne et sted at koge, hvorfor der brændte en mængde bål ude og inde - i vaskehuset blussede et bål i hver krog lige til loftet. Det var et under, at gården ikke var brændt forlængst. - Forvalteren fik fat i en befalingsmand, anviste kedler at koge i og brænde til at fyre med og bad dem selv besørge kogningen i dag, i morgen skulle der komme en kone og lave mad for dem. Dernæst fik han sagt til folkene, at ingen turde understå sig i at røre noget, som ikke tilhørte dem, eller gøre noget, som ikke var tilladt; kort sagt, han pålagde enhver at opføre sig ordentligt.

Det hjalp. Og officererne støttede gerne denne fornuftige og dygtige mand, der nok ville tilfredsstille alle rimelige fordringer, men ikke ville tåle uorden og ikke indlod sig i ørkesløse diskussioner.

Så respekteret gjorde han sig, at da såtiden nærmede sig, fik han den kommanderende officer for artilleriparken til at indse, at han var nødt til at beholde gårdens heste til markarbejde. Disse havde ellers hele vinteren kørt fourage og andre fornødenheder fra magasinerne i Gråsten både til Kiding og til Grøngrøft. Artilleriofficeren gik ind på at lade sine artillerister spænde deres heste for gårdens vogne og besørge kørslen; medens forvalteren fik såningen rask fra hånden med gårdens egne heste - alt imedens forpagteren, hvis nærmeste interesse han varetog, forblev i sine indendørs forskansninger.

To dage efter at preusserne var ankomne her til egnen, modtog jeg et brev fra 13. divisions stab med anmodning om at levere en "Rehbock" til stabens taffel. Jeg blev næsten glad for denne anmodning, thi derved var der da med det samme givet mig tilladelse til at gå med jagtgevær, hvilket jeg ikke havde troet muligt, af hvilken årsag jeg havde bragt mine bedste bøsser i sikkerhed og kun beholdt en gammel enkeltløbet tilbage, som jeg ikke satte videre pris på.

Med hensyn til råbukken gjorde jeg det bedste, jeg kunne gøre; prøvede at levere den. Det lykkedes mig ikke; derimod skød jeg to harer, som jeg lod dem få.

Og da jeg så rent ud erklærede til generalen, en dag da han selv kom her, at det nu var mig umuligt at skaffe vildt, såsom hans soldater dagligt gennemsøgte mit revier og både nedskød vildt og jog det bort, så ophørte forespørgslerne efter vildt.

Siden blev det forbudt soldaterne at gå på jagt; men vildtet havde dog lidt betydeligt, og forbudet blev ikke respekteret.

Skønt jeg var nødt til ofte at blive hjemme for at hjælpe min kone med den store indkvartering og også måtte til Kiding for at støtte forvalteren, kom jeg dog ret flittigt i skoven for at holde øje med brændetyverier.

Først fandt jeg, at nogle småtræer var omhugget og båret ud til nogle huse tæt ved skoven; det var ikke så slemt. Men en morgen opdagede jeg, at en mængde favnebrænde var forsvundet. En vogn havde holdt uden for skoven, og spor

af sømbeslåede såler viste, at flere soldater havde båret brænde ud.

Jeg gjorde mig straks en spadseretur hen i landsbyen og opdagede også, hvor brændet var blevet af. Det var åbenbart, at det ikke var mangel, som havde drevet vedkommende til på ulovlig vis at skaffe sig brænde i en tid, hvor næveretten var gældende, og følgelig en skovfoged måtte give tabt overfor en flok soldater, som af deres tysksindede kvarterværter var blevet ophidsede imod ham.

Kort tid efter blev der stjålet endnu et parti favnebrænde. Lovens hjælp var ikke at få; og hvad kan en enlig mand udrette uden den overfor mængden? Og dog pønsede jeg herpå. Gode råd var dyre, thi jeg vidste meget vel, at et forfejlet forsøg let kunne gøre ondt værre; så jeg grublede et par dage over, hvad jeg skulle gøre.

Tilfældet - som man siger - kom mig til hjælp. En dag traf jeg i skoven en mand, som jeg var sikker på havde været med til at stjæle brænde. Bemeldte mand var af en noget indskrænket forstand, så da jeg fortalte ham, at jeg meget godt vidste, hvor mit brænde var blevet af, at jeg havde talt med de officerer, som var indkvarteret hos mig om den ting, og at de havde sagt, at jeg meget let kunne få sagen undersøgt ved en krigsret, hvorunder såvel civile som militære nu sorterede blev han meget forknøst, og jeg var sikker på, at han nok skulle lade den historie gå videre.

Og næste dags begivenheder hjalp mig yderligere i den henseende.

Den dag kom en af de officerer, som var indkvarteret hos mig, og sagde, at han havde set flere spor af vildt, og det ville være ham kært, om jeg ville gå en tur på jagt og tage ham med.

I det håb at det kunne være mig til nytte, opfyldte jeg hans ønske og vi begav os på jagt med den ene gamle bøsse, jeg havde. Men til min forundring så jeg, da vi var kommet et stykke hen på marken, at vi blev efterfulgt af en soldat med gevær og bajonet. Det så jo ud, som om manden var bange for at betro sig alene til mig.

Vi travede nu af sted over grøfter og gærder. Jeg for mit vedkommende mest for at få en god motion i det dejlige frostvejr og så for at komme på sådanne steder, hvor jeg på grund af omstændighederne ikke havde været fornylig. Vi gik således over Tårnhøj, hvorfra jeg kunne se op til Dybbøl, dernæst forbi Kiding, derfra til Kidingtyk, hvor jeg fandt alt uforstyrret.

Her kom vi ganske vist i farlig nærhed af to stykker råvildt som imidlertid takket være min ledsagers snaksomhed i tide blev underrettet om faren. Det forstår sig, at vi nu begge anstrengte os for at komme disse dyr på skud. Det gik endog så vidt, at al forsigtighed blev tilside-sat, og jeg fik gevær og bajonet af soldaten og for af sted gennem den løse sne med min ledsager bagefter, så godt han kunne. Omsider indså vi begge, at vore anstren-gelser var frugtesløse. - Jeg i det mindste var vel tilfreds.

Vi traskede nu til Tralskov. Her så jeg en kælling, som uagtet sneen var gået til skovs. Jeg bad nu min ledsager forfølge det harespor, vi havde fundet, og gik skyndsomt hen til konen og sagde i en lav og fortrolig tone, at hun måtte være glad, at det kun var en tør gren og ikke et stykke favnebrænde, hun havde på nakken. Det ville have gjort mig ondt, om hun, der ellers aldrig tog noget ulovligt, skulle have undgældet, fordi hendes naboer stjal.

Jeg viste hende nu officeren og soldaten, fortalte hende, at han var blevet rasende, da jeg i går havde fortalt ham at soldaterne og beboerne stjal brænde i samling, at han havde svoret på, at det skulle komme til at gå ud over beboerne, da det var deres skyld, thi i sådan et vejr, som vi havde haft de senere dage, vidste han, at solda-terne ikke ville hente brænde, uden at de blev opfordret dertil af kvarterværterne.

Dette havde den tilsigtede virkning: Konen forsøgte ikke at fortælle hjemme i landsbyen, at "æ skovfoged" havde officerer med i skoven for at passe på brændet, og "æ skovfoged" havde selv et langt soldatergevær på nakken.

Jagten endte, som jagt så ofte gør: med et par trætte ben

og en tom taske. Men vist er det, at i flere uger derefter forsvandt der ikke et stykke brænde.

Da det blev forbudt soldaterne at bruge deres geværer til jagt, skaffede de sig bøsser hos beboerne, ville endogså låne bøsser af mig. Men jeg kunne jo vise dem brevet, hvorefter jeg skulle levere vildt til staben.

Dagen efter mødte jeg de samme soldater i skoven. De hilste smilende "Guten Tag, Herr Førster", viste mig de bøsser, de havde forskaffet sig, og ville nu gerne vide, hvor de kunne finde de fleste "Rehböcke und Hasen". Nu skulle det gå løs - uden min bøsse.

Men den, der ler sidst, ler bedst. Jeg viste dem ud i den anden ende af skoven og drev derefter selv en mose og nogle tykninger igennem og jog vildtet herfra ud over markerne ad Roden til.

Under disse omstændigheder skulle man tro, at det sidste stykke vildt i skoven forlængst var bortskudt. Dette er dog ikke tilfældet, thi en time før jeg nedskriver disse linier, havde jeg den fornøjelse at se mine to kære stykker råvildt, den gamle rå og hendes årgamle lam, som jeg før har omtalt. De to stakkels dyr har hundrede gange været jaget fra Tralskov til Kidingtyk og derfra til Bøgeskovskov og omvendt; men den gamle ved altid at finde tilbage. Og flere gange har jeg da selv frelst deres liv ved at jage dem bort i tide.

Hen i slutningen af marts så jeg en dag en sneppe i skoven. Den gamle lyst vågnede, jeg måtte trods alt dog også i år hilse på snepperne.

Altså fik jeg bøszen og gik med hunden i skoven og var så heldig at skyde den første sneppe, som hunden apporterede med den sædvanlige stolte tilfredshed.

Jeg betragtede den smukke fugl et øjeblik: "Ja, dræbt den har jeg; men hvem skal have gjort lensbaronen hjemme på Lolland den fornøjelse at sende ham snepperne her fra, ja, da havde det været mig en glæde, men nu - - -

Lidt mismodigt stak jeg fuglen i tasken og ville egentlig være gået hjem. Men jeg fik nu den tanke at rorsøge på at få en sneppe til og så forære forpagteren på Kiding den.

Det ville dog måske glæde ham en smule i hans kun lidt misundelsesværdige stilling. Dette gjorde jeg så.

Siden skød jeg tre til, som vi spiste selv. Det var dog en adspredelse i denne lidet glædelige tid.

Nogle dage hen i april, som det omtrent var forbi med snepperne, fik vi forøget vor indkvartering med endnu en officer og hans oppasser.

Denne officer, en grev Hacke, fortalte mig straks, at han var en meget ivrig "Jagdliebhaber" og håbede derfor at være kommet tids nok til at skyde nogle snepper. Til den ende havde han medbragt et dansk soldatergevær, hvormed han nok troede, at han kunne skyde snepper.

Han bad mig derfor meget indtrængende om at vise ham et sted, hvor han i aften kunne stå på steppetæk. Dette gjorde jeg; men det gav ingen.

Imidlertid erfarede han af de andre officerer, at jeg havde både bøsse og hund. Derfor måtte jeg med ham næste dag, da det var ham meget matgpåliggende at få skudt en sneppe. Der var nemlig en officer i Gråsten, fortalte han, som havde skudt 7 på en dag; men han var da også en af Preussens bedste jægere. Jeg var onðskabsfuld nok til at svare, at 7 snepper kunne jeg skyde på 2½ time; når der var nok af dem; det havde jeg før gjort.

Altså lånte jeg ham min bøsse, for tapriflen ville det ikke rigtig gå med. Jeg fandt også en sneppe til ham; den skød han forbi til; og siden fandt vi ikke flere, det var for sildigt på året. Derefter lånte han min bøsse til at skyde kramsfugle med et par dage.

Endskønt jeg havde tilkendegivet ham, at løbende vildt ønskede jeg skånet, kom han en aften og fortalte, at han havde skudt en hare; men den ville han betale og lagde straks 4 mark på bordet.

Næste morgen marcherede han herfra med samt sin taprifel.

Havde det været galt med skydningen her i egnen før, så blev det endnu værre efter 18. april, da der den dag faldt store mængder af danske geværer i preussernes hænder. Daglig kunne man møde flere preussiske soldater med danske geværer, som de anvendte både til jagt og

allehånde skydeøvelser, så at det undertiden forekom en, at der stod en lille infanterifægtning i nærheden.

Hen i marts måned blev der påny stjålet brænde af nogle beboere sammen med deres indkvartering. En af disse mænd kendte jeg og vidste, at han ikke lod sig skræmme af tom snak. Jeg fik ham derfor under fire øjne. Og på mine advarsler lovede han ikke at tage mere brænde - og har til dato holdt sit løfte.

Værre var det, da jeg nogen tid efter modtog en skrivelse fra den nye herredsfoged i Gråsten, som i Krag's sted var indsat af civilkommissæren, hvori han rekvirerede 10 favne brænde til Tråsbøl kommune.

Hvad skulle jeg nu gøre. Jeg gik ind til herredsfogden; jeg skulle dog alligevel engang se vor nye øvrighed. Stort klogere af den samtale blev jeg ikke; men jeg fattede dog mod. Dagen efter gik jeg til byforstanderen i Tråsbøl og sagde, at nu havde jeg "talt med herredsfogden". Hvis han troede, at de ad den vej kunne få brænde for intet, tog de fejl. De kunne købe. Følgen blev, at samme mand og hans naboer købte og betalte, hvad de fik hos mig.

Nu kan jeg ikke nægte, at jeg var bleven en smule indbildsk i mine egne tanker. Den varme årstid nærmede sig, dermed skulle den værste fare være omme for skoven. Og jeg vidste, at det var gået meget værre til i andre skove.

Dog, min glæde fik snart en ende.

Efter 18. april tog tyverierne fart igen både af soldater og civile. Ja, den tysksindede byforstander i Bøgeskovskov udstedte rask væk attester på, at N.N. manglede brænde, uden angivelse af kvantum eller hvorfra det skulle udleveres, og fik dem endda påtegnet hos den preussiske feltintendantur, så at de fik et vist præg af gyldighed.

Når da vedkommende kom anstigende med en sådan lap papir, N.B. altid ledsaget af flere soldater, var spørgsmålet egentlig blot, om jeg ville udlevere dem det brænde, de forlangte, eller de skulle tage det selv.

Forbitret over denne lumpne fremfærd og besluttet på at

gøre, hvad jeg evnede for at værne det gods, jeg var betroet at forvalte, gik jeg nu først til byforstanderen og gav ham en overhaling.

Dernæst til feltintendanten og forelagde ham sagen. Ja, det var ikke meningen, at jeg skulle bortskænke brændet; det skulle til sin tid blive betalt. Jeg bestyrkede min formodning om, at dette sandsynligvis aldrig ville ske, ved at fremføre, at der endnu henstod meget uafgjort fra forrige krig.

Medens jeg nu var i gang, gik jeg til korpskommandøren og bad ham om at holde styr på sine folk. Dette blev mig lovet; men - krigen førte jo sådant med sig osv.

Om det var af hensyn til mine besværinger ved jeg ikke; men rekvisitionerne hørte op. Og nogle dage senere blev infanteriet flyttet bort fra egnen, som nu ikke var så hårdt belagt. Dette bragte en midlertidig standsning i uvæsenet.

Og glad var jeg; thi netop mine klager over soldaterne kunne gerne have fået slemme følger.

Vor egen indkvartering havde vi, lige til Als faldt i juni.

En lille tildragelse fra den tid har det siden moret mig at tænke tilbage på.

To af de ni uhlaner, som vi da havde i indkvartering, stod en dag i gården og morede sig med en lille kontra i hugning. Da "sablens brug" under min tjeneste ved de fynske dragoner havde været mig en speciel fornøjelse, havde jeg bragt det til en vis færdighed. Det interesse-rede mig derfor at se på de to uhlaner.

Nu var der virkelig ingen rigtig fynd i den måde, hvorpå disse to fyre huggede. Og mit ansigt må vel have forrådt, hvad jeg tænkte; thi pludselig spurgte den ene: "Hvad smiler De af? Har de været kavallerist, forstår De dem på hugning?" Da jeg roligt vedgik dette, rakte den anden mig sin sabel: "Lad os se." og nu sluttede man ivrigt kreds om hans kammerat og mig.

En underofficer ville tage kommandoen; men det frabad jeg mig. Jeg kendte ikke de preussiske kommandoer og ville

hugge, som jeg var vant til.

Uhlanan angreb - smilende lidt overlegent, og jeg tog paraderne. Sablen faldt mig godt i hånden, det gik helt snildt, og jeg mærkede snart, at jeg kunne magte ham, så jeg riposterede. Og da lejlighed bød sig, slog jeg ham sablen af hånden, så den fløj klirrende hen på lodøren. Der blev en klappen: "Brawo, alter Førster, brawo!"

Selvfølgelig blev uhlanan gal i hovedet over den medfart, greb sabelen igen og stillede sig op: "Noch ein Mal."

Nu gjaldt det at undgå en ulykke på nogen af os, så jeg tog sablen over i venstre hånd og sagde: "Ja, lad os så denne gang prøve med venstre hånd." Det ville han imidlertid slet ikke indlade sig på, det havde han ikke videre øvelse i, sagde han.

Det var netop, hvad jeg havde ventet efter mit kendskab til preussisk kavalleri, så jeg sagde: "Ja, så må De sørge for ikke at komme for nær til de danske dragoner, for sådan kan de allesammen." Samtidig lod jeg sablen fløjte et par gange for hans øren, så at han kunne fornemme, at det ikke var pral, rakte den derpå til hans kammerat og gik ind til min kone, som med et af børnene ved skørterne, havde stået i køkkendøren i dødelig angst for mig. Sablerne var jo skarpe.

Og så kom landsdelen - og skovfogedhjemmet - under en fremmed hersker. Børnene spredtes, fire i Danmark og to i Amerika, hvor de nu kunne finde deres udkomme. Sønnerne måtte rejse fra deres hjem allerede før deres syttende år for at undgå fremmede militærtjeneste - og uden mulighed for på lovlig vis nogensinde at gense deres hjem, så længe det var tysk.

Selv måtte den gamle danske skovfoged gå i sin grav som preussisk undersåt. Han ligger sammen med sin kone på Felsted kirkegård, som jo dog igen blev dansk ved Slesvigs deling i 1920.

Claus Ludvigsen Bang, skovfoged på Kiding og bopæl i Tralskov var født 1.3 1821, søn af skovfoged Bang i Hørsholt på Fyn, gift med Pauline Bang den 28.10 1852.

Pauline Bang døde 18.11 1884 og skovfoged Bang døde 7.10 1886, begge begravet på Felsted Kirkegård.

Parret efterlod 6 børn.

Den 1.2 1887 blev Martin Paulsen skovfoged i Tralskoven og var skovfoged til 1926.

Ved baroniets afløsning til staten 1926 solgtes skoven med mindre landbrug, skovfogedbolig og en arbejderbolig, ialt 75 ha, til forstkandidat skovejer C. Neergård Petersen.

Forpagter Vind, Kidinggård, tog krigen så hårdt på at han i 1865 afstod forpagtningen til godsforpagter Adam Magnus Johannes Mackeprang.

Mackeprang var født 31. marts 1836, søn af godsforpagter Johannes Mackeprang, Langesø (Fyn) gift den 2. april 1865 med Anne Kristine født Kroyer. Anne Mackeprang døde 27. august 1882 og Adam Mackeprang døde 22. maj 1895 begge begravet på Felsted Kirkegård.

Da Kiding 1865 var overgået til arveforpagtning overtog en søn Jonannes Fabricius Mackeprang, Kiding.

FRA DE GAMLE BØDEREGISTRE

af

Ib Andersen, Varnæs

I det følgende bringes udpluk af de gamle bøderegistre fra Tønder amtsregnskaber. Det drejer sig om de gottorpske og siden kongelige undersætter. Bøderegistrene er bevaret fra 1578. 1/5 af befolkningen i Felsted sogn hørte under hertugen på Gottorp, siden kongen, hvorimod resten, hovedparten, hørte under Ahlefelderne på Søgård og Gråsten, men fra deres tid er desværre overhovedet ingen bøderegistre bevaret.

Bøderne blev fastsat på tinget, for Felsted sogns vedkommende på Lundtoft herredsting. Men i 1643 blev der slet ikke opkrævet bøder, fordi de fremmødte, før bødesagerne blev afsluttet, drog hjem igen. Årsagen var dog ligetil, idet der var udbrudt krig med Sverige, den anden af 1600-tallets tre hærgende og ødelæggende krige, og de svenske tropper var på vej nordpå. Ved den lejlighed, hedder det, blev næsten alle i herredet udplyndret.

Herredsfogeden afleverede årets bøderegister med bødepenge på amtshuset i Tønder, hvor der i amtsregnskabet for det pågældende år er blevet indført årsagen til, at bøden blev idømt, samt bødebeløbet. Som regel får vi ikke meget at vide om, hvad der gik forud for hændelsen, der gav anledning til at idømme en bøde. Bødeteksten fylder almindeligvis 1-2 linier. Vi får at vide, hvem der slog hvem i hovedet, men baggrunden, årsagen til sammenstødet, bliver så godt som aldrig nævnt. Derimod har der ofte i tidsprotokollerne været nedskrevet mere udførligt om de forskellige tildragelser, der er blevet behandlet på tinge. Desværre er alle tingbøger fra Lundtoft herred gået tabt. Derfor er bøderegistrene værdifulde, og ikke

mindst da de fortæller om dagliglivet i de tilfælde, hvor man kom i øvrighedens søgelys af alle hånde årsager: Slagsmål, injurier og ukvemsord, sædelige forhold hvor det sjette bud blev overtrådt, ulovlig træhugst og krybskytteri, f.eks.

Bødernes størrelse kunne svinge mellem 8 skilling og 50 rigsdaler, ja mere. De fleste lå dog mellem $\frac{1}{2}$ og 2 rd. Det var som regel slagsmålene, der kostede et mindre beløb. Derimod, kneb det med at holde det sjette bud, kunne det godt blive tale om en økonomisk belastning. Det vil næppe overraske læseren, at de følgende sider kommer til at befatte sig med vore forfædres udyder, for de gode sider hører vi ikke om i denne forbindelse. Det skulle da være ved, at en forfader glimrer ved sin fraværelse i bøderegistret. På den modsatte side lægger man mærke til visse navne ved gennemgang af bødefortegnelserne, f.eks. Rasmus Thaysen på Thaysens gård i Skovbøl. Vi kan af ganske naturlige årsager ikke undgå at komme ind på ham i det følgende.

Bøderegistrene, der er gennemgået i amtsregnskaberne fra 1578-1748, mangler i flere tilfælde. Således 1600-1611. Amtsregnskaberne fra disse år gik tabt under sidste verdenskrig; og 1643-1666 på grund af svenskekrigene.

Slagsmål var for en stor parts vedkommende årsag til idømmelse af bøder. Man var mere opfarende dengang, og uoverensstemmelser kunne let gå over til håndgribelighe-der. Med næverne eller farligere ting. I 1600-tallet gik mændene ofte med knive ved bæltet og havde ikke sjældent et spyd inden for rækkevidde. De mere fremtrædende bar endog et væрге ved deres side. Men her følger så eksempler på vore forfædres mere voldelige optræden.

1614: Peter Schmidt, Felsted, har ved tinge slået Hans Hagensen, Nørballe. - $1\frac{1}{2}$ daler i bøde.

1615: Rasmus Taysen, Thaysensgård, Skovbøl, har slået hul i hovedet på broderen Christen Taysen, Stenneskær, med et kosteskæft. - 1 daler i bøde. Desuden har Rasmus Taysen med en økse ramt broderen i ryggen,

hvorved dog kun tøjet gik i stykker. - $\frac{1}{2}$ daler i bøde.

1621: Markfogeden i Tumbøl har slået Ellen Johans datter i den ene side. - 2 daler i bøde.

1623: Lorens Momsen har i den grad slået Hans Hagensen, Nørballe, at han blev berettet til bøden. - 10 daler i bøde.

1624: Rasmus Taysen, Skovbøl, har med en økse, der var beregnet til at rydde buske med, slået broderen Christen over den venstre arm, hvorover han har lidt store smerter. - 2 daler i bøde.

1629: Andres Ebsen, Tumbøl, har slået Hans Jørgensen, Tråsbøl, på den ene skulder, så den blev blå. - $\frac{1}{2}$ daler i bøde.

1640: Christen Rasmussen, Nørballe, har slået Lorentz Petersens søn, Nørballe, i hans eget hus med en økse. Han blev ramt på armen, der blev ødelagt. - 6 daler i bøde.

1641: Marten Hansen, Nørballe, har med en stok slået Lydik Christensen, Nørballe, på ryggen flere gange. - 2 daler i bøde. Lydik Christensen har slået Marten Hansen på hovedet med et kosteskæft. - 1 rigsdaler i bøde.

1673: Jørgen Møller og hans bror, Krusmølle, har på fri vej overfaldet Jacob Boysen, Åbenrå, og slået ham, så han måtte bede om at beholde livet. - 6 rigsdaler i bøde. Christen Truelsen, Tråsbøl, har givet Peter Hansen, Nørballe, en lussing. - 1 rigsdaler i bøde.

1739: Jørgen Thomsens kone og Sophia Rasmussen, begge Tråsbøl, har været oppe at slås på en søndag. -

Hver 12 skilling i bøde. Rasmus Taysen, Thaysensgård, Skovbøl, fik i tidsrummet 1615-1631 12 bøder, idømt på Lundtoft herredsting. Men også i Åbenrå blev han kendt på denne lidet flatterende måde. Og 1622 gik det så vidt, at han skød Jes Decker i Åbenrå. Han slap med en bøde på 30 daler, så der har nok været tale om formildende omstændigheder.

I forbindelse med uoverensstemmelser kunne det jo komme til ukvemsord og skældsord. I disse tilfælde tog man det meget alvorligt og lod ikke nogen komme ens ære for nær. I bøderegisteret ses det, at man kom til at bøde for sin løsmundethed.

1618: Rasmus Taysen er dømt af 12 herredsbønder vedrørende udstødte injurier mod Jes Taysen, Stubbæk.

1631: Sagen mellem Hans von Ahlefeldt til Gråsten contra Rasmus Taysen. Rasmus Taysen dømmes på tinge, fordi han der har fortalt sig mod junkeren. Rasmus Taysen skal bøde men appellerer til Tønder amtsret.

1642: Steffen Atzersen, Tumbøl, på grund af injurier mod Jørgen Møller, Krusmølle. - 2 daler i bøde.

1730: Peter Hansen, Thaysensgård, Skovbøl, har injurieret sognefoged Jes Petersen, Gammel Egegård, Felsted, og greb efter hans hår. - 4 rigsdaler i bøde.

At føde et barn uden for ægteskab ansås i gamle dage for en stor skam. Men alligevel forekom det ikke sjældent. Det ses af Felsted sogns ældste kirkebog, at der i perioden 1648-94 blev født 11 såkaldt uægte børn. Under fødslen blev kvinden, hvis det var nødvendigt, tvunget til at fortælle, hvem barnefaderen var, i overværelse af jordmoder og naboer. Faderen og moderen fik ret høje bøder, og kunne de ikke betales, betød det fængsel i nogle dage på vand og brød.

1589: Nis Mattiessen, Tumbøl, har begået blodskam. - 50 daler i bøde.

1618: Hans, Christen Taysens søn, Stenneskjær, fordi han har besvangret en letfærdig person. Giver for begge 7 daler i bøde.

1622: Christen i Tråsbøl har besvangret en tjenestepige og derefter giftet sig med hende. - 3 daler i bøde.

1642: Anne, Rasmus Petersens datter, Felstedskov, har ladet sig besvangre af snedkersvenden fra Abenrå. Hun betalte 5 rigsdaler i bøde, hvorimod han var forsvundet fra Tønder amt og ikke mere kunne findes.

1708: Atzer Lorentzens datter, Nørballe, er blevet besvangret inden vielsen, og da hun nu opholder sig på grevelig grund (under grev von Ahlefeldt Til Gråsten), betaler faderen bøden på 12 rigsdaler 24 skilling.

1715: Jørgen Petersen Beyer, Nørballe, en gift mand, har besvangret en tjenestepige. Han er fattig og sat fra gården. - - -

1733: Peter Christensen og Botel Hansdatter, som begge tjente hos Peter Taysen, Nørballe, har forsyndet sig mod det sjette bud. De er begge draget bort, hvorfor deres løn er tilbageholdt til at betale bøden med. Peter Christensen 2 rigsdaler 16 skilling. Botel Hansdatter 1 rigsdaler 24 skilling.

Når en pige fik et barn uden for ægteskab med sin fætter, kaldtes det for 300 år siden for blodskam. Det har sandsynligvis været tilfældet i 1589, da Nis Mattiessen fik den store bøde. Beslægtede i 2. (fætter og kusine) og 3. grad (fætter og kusines børn) kunne kun blive gift efter tilladelse fra øvrigheden og mod at betale et ret

stort beløb. Da Lydik Christensen, Nørballe, 1618 giftede sig med Atzer Nissens datter, Tumbøl, og de var beslægtet i 3. grad, måtte han betale 8 daler. Fik beslægtede i 2. og 3. grad et barn uden for ægteskab, skulle der betales et klækkeligt beløb i bøde.

1628: Tjenestekarl Nis Hansen, under Søgård godsdistrikt, har besvangret Mette Petersdatter fra Felsted. De var beslægtet i 2. grad, altså fætter og kusine. Pigen skal betale 50 daler i bøde, han betaler sin bøde til Søgård.

Forsøgte nogen ulovligt at føre træ bort fra skoven, kostede det ret høje bøder. Det måtte to mænd i Skovbøl sande.

1690: Hans Vollsen og Christen Dues, Skovbøl, har trods forbud hemmeligt savet træer om i skoven. - 6 rigsdaler i bøde til hver.

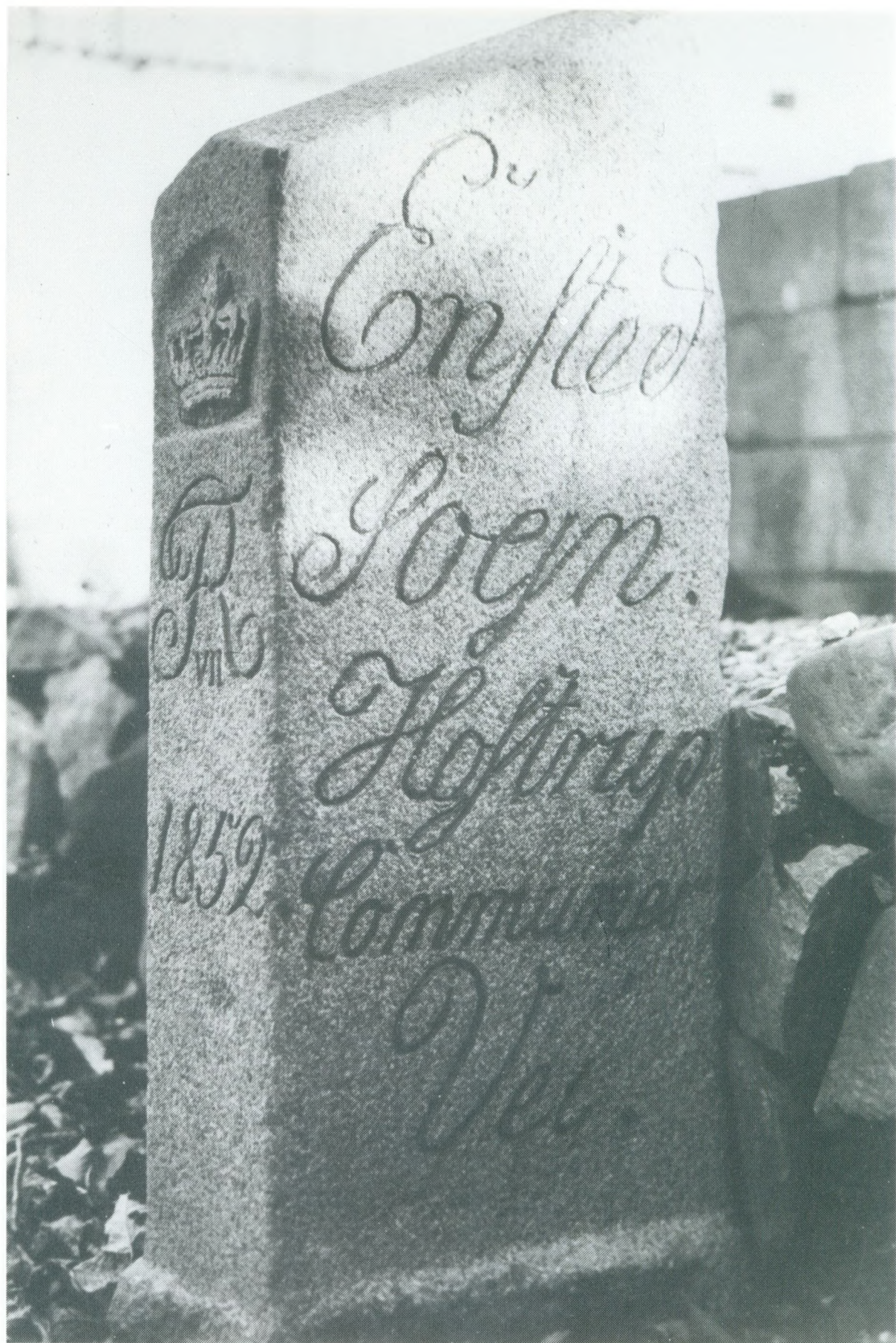
I rækken af eksempler på bødesager fra de gamle bøderegistre sluttet med omtale af en mand i Tumbøl, der nødigt ville skilles fra sin hund. I landsbyerne måtte der kun holdes hund, når den ene pote var hugget af, så hunden ikke kunne jage efter vildtet til skade for jagten. Denne lemlæstelse har hunden åbenbart ikke været ude for i nedennævnte bødesag.

1734: Hinrich Bertelsen, Tumbøl, har en hund, som har bidt svin og får ihjel. Han har af herredsfogden fået befaling om at aflive den ved trussel om bøde, men han ville alligevel ikke gøre det. - 24 skilling i bøde.

Kilde: Bøderegistre i Tønder amtsregnskaber. Landsarkiv Slesvig-Holsten. Gottorp Slot.

Skelsten mellem Felsted sogn og Ensted sogn. Foto: Helge Thomsen.

VEJSTEN

af
Hans Lassen, Felsted

Ved Lilskov ved gårdejer J. Christensens ejendom står ud til landevejen en sten, som dannede skel mellem Nørballe og Sønder Hostrup kommuner.

I stenen er indhugget kong Frederik den Syvendes navnetræk, og ovenover er der en kongekrone. Stenen bærer årstallet 1850.

Da Köllerpolitikken i 1890-erne satte hårdt og hensynsløst ind mod så godt som alt dansk i Sønderjylland, skulle denne sten fjernes af de prøjsiske myndigheder - den mindede jo om den folkekære danske konge.

Men en gårdejer i Sønder Hostrup kom myndighederne i forkøbet. Han gravede stenen op og skjulte den i sprøjtehuset i Sønder Hostrup. Brandvæsenet var jo kommunalt, så ingen prøjsisk myndighed tænkte på at lede efter stenen i sprøjtehuset.

Stenen stod gemt indtil afstemningstiden 1920. Da blev den rejst på sin gamle plads.

En halv kilometer syd for Sønder Hostrup, i østsiden af vejen, står en vejsten, hvori der er indhugget: 3 mil til Flensborg.

Omtrent samme sted har der stået en vejsten, hvori der var indhugget: 180 km til Altona.

Indtil ca. 1923 var det landmændene, der vedligeholdte de kommunale veje.

Hver gård havde nogle vejstykker på ca. 100 m, som den skulle "fli", d.v.s., jordbrugeren skulle pløje rabatten, så vejen bevarede sin bredde. Den oppløjede jord blev

kørt ind på en mark, hvor den blev læsset af i en lavning, som vedkommende landmand, der ejede marken, gerne ville have fyldt op.

Var vejens midte blevet for høj på grund af nedslidning i dybe hjulspor, blev den overflødige jord pløjet bort, vejbanen blev jævnet, og der blev fra nærmeste grusgrav kørt nogle læs skærver på som vejbelægning.

Tastegård havde blandt andet vejpligt på et stykke af Eliselundvejen - nu Varnæsvej. Det var vejstykket nord for Tastegårds mark, ud for Johan Clausens ejendom i Felstedskov.

En gang årligt blev to mænd af kommunen udtaget til at kontrollere, om vejstykkerne var i behørig stand.

I vejkanterne stod der tilhuggede sten på ca. en halv meters højde. De angav længden af det bestemte vejstykke, som hver gård skulle vedligeholde, og hver sten var forsynet med gårdens nummer.

Disse sten er forsvundne, efter at kommunen har overtaget vejenes vedligeholdelse. De var jo ingen nytte til, når gårdene ikke mere havde vejpligt, og de var nu blot en hindring for vejens udbedring.

Det er en skam, at ikke i alt fald nogle af disse sten er bevarede.

Forskellige steder ved vejene stod eller sad ældre mænd og slog skærver.

Dette arbejde foregik mest om vinteren i kulde, sne og frost. For at beskytte sig mod kulden havde de "halm om ben og knæ", ligesom det er beskrevet i Aakjærs sang om Jens Vejmand, og deres arbejde var - som Jens Vejmands - anstrengende, koldt og dårligt lønnet.

Disse skærveslagere havde ofte en læskærm sat op for at beskytte sig mod den kolde vinterblæst. Læskærmen bestod af langhalm, som var slået fast på en ramme af lægter.

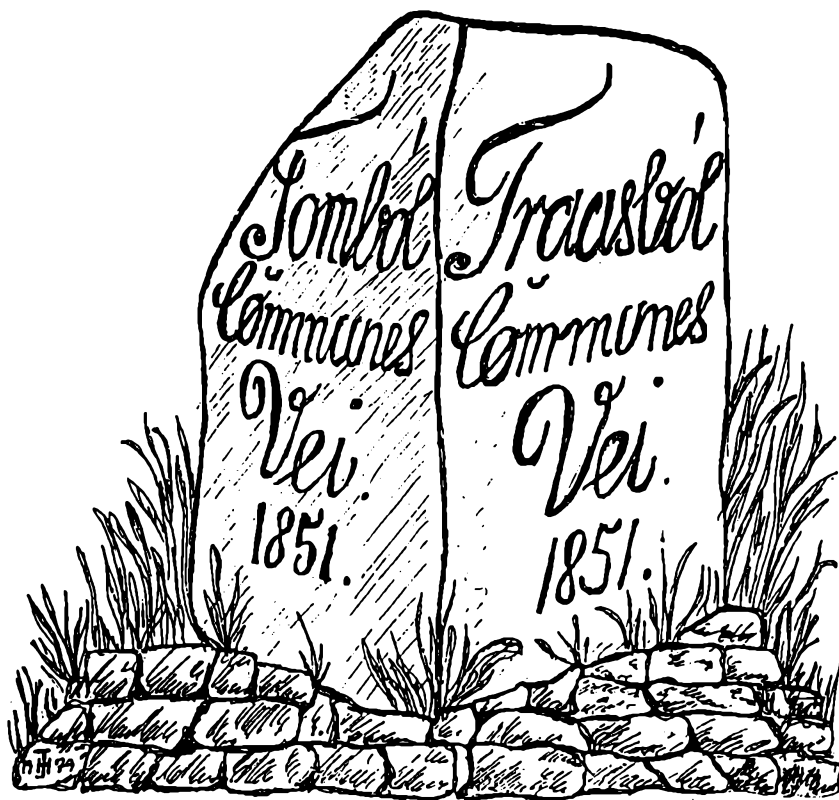
På venstre hånd havde de fleste skærveslagere en læderlap, og på venstre tommelfinger havde de et lille stykke af et jernrør for at beskytte sig mod hammerens slag.

Af kendte skærveslagere her på egnen var Ras Foged (Foue), Lindner, som boede i det lille stråttækkede hus

øst for Kjeld Staugård, og Chr. Sohl og Jens Outzen.

En af skærveslagerne blev engang spurgt, om det dog ikke var koldt at arbejde på den måde.

Svaret lød: "Ne-ey - it før æ æ æddefochen i æ sne."

Stenen står mellem Slingstengård og Svejrup
i det gamle kommuneskel mellem Tumbøl og Tråsbøl.

Gården Stensvang, som den ser ud i dag.

HANS HANSEN, STEENSVANG

af
Hans Jørgen Thomsen, Tumbøl

Dette er en beretning om en personlighed, der levede i forrige århundrede, og om hvem der endnu går gamle frasagn på egnen.

Den mand, om hvem jeg her vil fortælle lidt, hed Hans Hansen Steensvang. Han blev født i slutningen af det attende århundrede på gården Steensvang i Felsted sogn. Om faderens styrke fortælles, at han kunne trække mere end et par heste. Det viste han engang, da han havde hentet et læs tømmer i Flensborg. På hjemvejen, da han var nået halvvejs op af en bakke, ville hestene ikke trække mere. Han bad så en vognmand, der i det samme kom forbi, om at spænde sine stærke heste for læsset og trække det op, men denne sagde, at han ingen tid havde, og han fortsatte sin kørsel. Neden for bakken gjorde han dog holdt for at se, hvordan bonden nu ville klare sig. Steensvang spændte nu hestene fra og trak selv læsset op af bakken. Da han vendte sig om, og fik øje på vognmanden, som holdt neden for bakken, råbte han: "Hvad? Har du tid til at holde der og se på, at jeg slider i det, men ikke til at hjælpe mig?" Så tog han et stykke tømmer fra læsset og truede af den anden og råbte: "Vent, nu skal jeg hjælpe dig!" Men så fik vognmanden travlt, han piskede på hestene og kørte alt, hvad remmer og tøj kunne holde til Flensborg, hvor han fortalte, at han havde mødt selve djævelen undervejs.

Sønnen, Hans Hansen Steensvangs levnedsløb er mere spændende end en roman, det er et kulturbillede fra den tid, som han selv har tegnet i et udførligt manuskript. Hvor

Steensvangs egne optegnelser svigter, er hullerne udfyldt af en slægtning, J. Jørgensen, Bov, på grundlag af Steensvangs egne beretninger.

Desværre savnes der nøjagtige tidsangivelser, men det følgende må anses at være passeret omkring 1820.

STEENSVANG SELV BERETTER:

Min forlovede og jeg havde opnået vort hjertes inderligste ønske og var blevne ægtefolk i vor hjemstavn, men vi kom næsten til at stå som et par børn, der havde al mulig brug for hjælp, for penge fandtes ikke i vort hjem, det gav nemlig kun en lille høst som følge af for lille udsæd. Vi var derfor meget glade, når vi kunne låne penge her og der, og fra allerførste færd satte jeg min kræfter ind på at forbedre jordens frugtbarhed ved at mergle markerne, men der gik flere år, inden jeg kunne høste frugterne af mit arbejde, og i den tid måtte jeg hente meget korn hos min svigerfar, så vor gæld steg efterhånden til en betydelig sum. Senere kom der år med misvækst og andre uheld, samtidig med at priserne faldt som følge af stor indførsel af korn fra Østersødistrikterne. Endelig medførte den store rigsbankskat megen elendighed, efter at Norge så skammeligt var blevet afstået fra Danmark. Med Norges afståelse mistedes en stor del af handelen på de norske havne, og i Flensborg gik ikke så få brændevinshandlere fallit, fordi afsætningen til Norge ophørte. Priserne faldt og faldt. I stedet for at få 5 daler kurant for en tønne rug, fik vi nu 1 daler. Der betaltes 28 skilling for en tønne byg og 24 skilling for en tønne boghvede eller havre. Denne nedgang stod i et dårligt forhold til den øgede skat. Mange måtte gå fra gårdene, og hundrede af ejendomme blev solgt til spotpriser, fordi den nye ejer påtog sig forpligtelse til at udrede resterende skatter og afgifter. Da papirpengene blev næsten værdiløse, svandt vore rigdomme ind til ingenting. Det var sørgelige tider, for alle de kilder, hvorefter vi skulle hente vort udkomme, var lukkede. Vi bønder her på egnen besluttede os til, at vi ville gå

til kongen for at beklage os, da vi følte, at der krævedes mere af os, end vi kunne betale. Efter flere henvendelser påtog jeg mig såvel at skrive bønsskriftet som at rejse til København og tale personligt med kongen. Jeg rejste til Flensborg og sejlede derfra med en skipper til København. Rejsen gik langsomt til at begynde med, for der var næsten ingen vind, men på den tredje dag fik vi mere vind, end vi ønskede os, for der rejste sig en storm, som jeg aldrig har oplevet mage til hverken før eller senere. Jeg tænkte på at dø, og gjorde mit regnskab op med Vorherre. Jeg lå i køjen, og oven over mig hørte jeg uvejret rase på det frygteligste, mens skibet knagede og bragede i sine sammenføjninger og kastedes fra side til side, så jeg vanskeligt kunne holde mig fast i køjen. Men trods alt opdagede vi bagefter, at skibet ingen skade havde lidt andet end, at et sejl var blevet flået itu. Det var en nåde af Gud, at han sparede os, for vi hørte bagefter, at mange skibe var gået ned i den frygtelige orkan.

Endelig nåede vi lykkeligt og vel til København, men det voldte mig en del besvær at få audiens hos kongen, thi der var flere stormænd fra Jylland, som nøden også havde ført til København, disse ventede også på at få foretræde for monarken. Efter 10 dages forløb lykkedes det mig at få kongen i tale, og det gik således til: Jeg kom ind og gjorde mig så krum som en bue. I det samme kom kongen, som havde stået noget tilbage i salen, farende lige hen imod mig. Så standsede han brat, gik et par skridt tilbage, støttende sig på sabelen, og spurgte i en ret barsk tone: "HVAD VIL HAN?" - Jeg samlede mig sammen og sagde kort og godt, at efter de ulykkelige omstændigheder der var i øjeblikket, kunne vi bønder ikke klare os. Vi sank dybere og dybere i gæld, og vi havde kun den bitreste armod i vente, hvis ikke vi kunne få skånsel og lettelse med hensyn til de tunge skattebyrder.

Der skal nok ske noget til det almindelige bedste, sagde kongen og ville til at gå, men så rakte jeg mit skrevne bønsskrift frem imod ham. "HVAD VIL DET SIGE?" udbrød han. Jeg forklarede, at det var den skriftlige

begrundelse til min begæring og bad hans Majestæt tage imod den. "JEG TAKKER!" sagde kongen, og dermed var audiensen forbi.

Det gik dog mig bedre end en stakkels skolelærer af mit bekendtskab, for da kongen ved audiensen kom farende over gulvet og standsede brat foran ham, og så ham i ansigtet, udstødte den stakkels mand et langtrukket "æh", faldt bagover og satte sig på enden på slottets glatte gulv, hvorpå kongen smilende gik videre.

Jeg rejste over land hjem for at se mig lidt om på Sjælland og Fyn. Hvad der så senere skete til det "almindelige bedste" efter kongens givne ord var dette: Han frigav pengesummer så enhver - efter sin ejendoms beskaffenhed - kunne låne penge af staten, - men skatterestancerne skulle betales.

Steensvang havde en bror, som havde arbejdet sig frem til at blive teologisk kandidat. Denne udgav i sin tid et lille skrift, der hed "Glædens Kilde", og som vakte stærkt røre blandt de lærde, og samtidigt skaffede forfatteren mange modstandere og en masse bryderier. Denne broder var hemmeligt forlovet med en højadelig pige på Fyn. Muligvis har den unge mand været huslærer på gården. Pigens familie var imod forbindelsen, og det var anledningen til, at teologen besluttede sig at rejse til Afrika som missionær. Da han rejser, følger Steensvang ham på vej til Flensborg. Han beretter selv:

Det var tidlig morgen, vi var nået til Kværs, inden det blev lyst. I nogen afstand så jeg en mand komme gående imod os. Han havde en fremmedartet klædedragt på, og det var årsagen til at jeg straks lagde mærke til ham. Til at begynde med troede jeg, at det var en slagter fra Flensborg, men han havde en underlig brun hudfarve, og på hovedet havde han en turban. Han havde en lang trøje på, og den blev holdt sammen af et bredt bælte, hvori der hang en lang kniv og en dolk. Bukserne var meget vide og posede omkring benene på ham.

Da vi gik forbi hinanden, sagde jeg: "Godmorgen!" "Hvem

hilser du på?", spurgte min bror. "Ham der gik forbi os!" svarede jeg. Min bror havde ikke set nogen trods den mærkelige påklædning, og da vi vendte os om for at se personen bagfra, var han forsvundet.

I begyndelsen skrev broderen jævnligt brev til familien, men pludselig en dag kom der ikke flere. Der var næppe gået et år, fortsætter Steensvang i sine erindringer, før jeg læste i "Hamburger Börsenhalle", at broderen i Tyrkiet var blevet overfaldet af røvere, og ved den østrigske konsuls hjælp i hårdt såret tilstand bragt til Konstantinopel, hvor han senere døde af sine sår, og at han var blevet begravet på de europæiske kristnes kirkegård.

Flere beretninger i udenlandske blade gav Steensvang det håb, at hans bror måske alligevel var i live, og han rejste til København for at søge oplysninger i udenrigsdepartementet eller se, om han kunne få fat i hans dagbog, men departementet kunne ikke give ham andre oplysninger end dem, han havde i forvejen.

Når Steensvang senere kom til at tænke på den oplevelse den morgen, han mødte den fremmedartede mand i Kværs, var han sikker på, at det var et ondt varsel, og at det var hans brors banemand, han havde set.

Steensvang beretter videre:

Hjemrejsen fra København foregik under næsten utrolige forhold. Jeg valgte atter søvejen, og en ven gav mig en flaske vin med på turen. Den skulle være god mod søsyge. Skipperen var atter en flensborger. Kahytterne var optaget af fornemme, fremmede passagerer, så vi jævne folk måtte tage til takke med lasten, hvor der foriøvrigt fandtes dynger af ærter og hvidkål.

Om natten var det mørkt og trist som i et fængsel, da lemmen måtte fastlukkes.

Vi sejlede fra København i stærk modvind, derfor satte skipperen kursen mod den skånske kyst. Vi ankrede op ved aftenstide, og da jeg så, at nogle af søfolkene satte en båd i vandet for at gå i land, fik jeg lyst til at slå

følgeskab med dem, så kunne jeg dog sige, at jeg havde sat min fod på svensk grund.

Ikke langt fra stranden lå en temmelig stor gård, der var bygget af træ, og der gik vi ind, fordi skipperen agtede at købe noget fløde. Vi kom ind i et stort værelse. Ved den ene væg var der et flere alen langt ildsted, hvor der brændte en vældig flamme af lutter fyrretræ. Foran ilden sad husets beboere på en lang bæk. Jeg så alt nøje efter, da jeg gerne ville have et bestemt indtryk med hjem. Det gav anledning til, at man anså mig for en tyv, der måske ville komme igen om natten, så jeg måtte til at forklare dem, at jeg selv ejede en gård i det slesvigske, og jeg fortalte dem, hvorledes vi boede, og vi skiltes da også som venner.

Da jeg igen var kommet om bord, gik jeg straks ned i lasten og lagde mig til rette på ærterne ligesom de andre. Men jeg kunne ikke falde i søvn. Der var en ståhej som i nogen jødeskole, og fra alle hjørner kastedes der med ærter. Der var ikke andet at gøre end at have tålmodighed. Jeg trak min frakke op over hovedet og afventede begivenhedernes gang. Samtidig med ærterne fløj der eder og forbandelser gennem luften fra dem, som blev ramt og forstyrret i deres nattesøvn. Jeg mærkede snart, at jeg havde en katolik til nabo, for hver gang der kom en håndfuld ærter ned over os, eller der var en eller anden, der bandede i mørket, hørte jeg, at han sagde: "Ave Maria". Luften i lastrummet blev værre og værre, jeg tog mig en tår af flasken og trøstede mig med, at natten gudskelov snart var forbi.

Endelig om morgenen blev lugen fjernet, og vi skyndte os op på dækket i den friske søluft. Der var nu også lejlighed til at iagttage det øvrige rejseselskab, som jeg havde været sammen med om natten. Katolikken viste sig at være en jesuitisk pater fra Sydtyskland, og ophavsmanden til nattens ufred var en bredskuldret fyr, som gik under navnet "Sorte Mads". At klage til skipperen over hans adfærd ville ikke have nyttet. Skipperen var alt for optaget af vind og vejr. På grund af den stride modvind havde det ikke været muligt at holde kursen. Da

der op ad dagen kom land til syne, spurgte jeg skipperen, hvad det var for en kyst. Det er Bornholm, sagde han, og med den vind vi har lige nu, kan det tage lang tid, inden vi når vores bestemmelsested. Efter den besked blev jeg klar over, at vi kunne komme til at krydse længe i Østersøen. Med bekymring tænkte jeg på min madpose, for den var kun beregnet til to gange 24 timer.

En blegnæbbet holstenskræddersvend kom hen til mig.

"Hvor ligger Flensborg?" spurgte han. Jeg vendte mig om og pegede i retning af Slesvigs østkyst hen over skibets agterstavn. Men så sejler vi jo i den stik modsatte retning! udbrød han. Det gør vi, trøstede jeg ham, og gik ned i lastrummet for at få lidt søvn og hvile, mens luften endnu var god og freden uforstyrret. Jeg blev vækket ved, at skræddersvenden stod og halede i mig.

"Hvad mon det skal betyde, at skipperen sejler den gale vej?" spurgte han ængsteligt.

"Det vil sige, at han har ondt i sinde med os," svarede jeg ham, for at hævne mig lidt. Jeg var lidt knotten fordi han havde vækket mig i min gode søvn.

"Jammen, hvad fordel kan han have ved at sejle forkert vej?" spurgte han.

"Det finder han ud af, for når han bliver ved i den retning, er vi i Åbo i Finland i løbet af 24 timer. Der vil han så fortælle, at han har fanget os i Østersøen i færd med sørøveri, og vort hjem vil derefter være Sibirien i stedet for Slesvig."

Fyren var naiv nok til at tro på historien, og hvis jeg ikke havde holdt ham tilbage, tror jeg han havde gjort forsøg på at starte et mytteri mod skipperen.

Endnu i mange dage sejlede de på Østersøen, for den hårde modvind blev efterfulgt af vindstille, der gik over i en tyk tåge, men endelig efter ti dages sejlads nåede de Flensborg.

Kort efter at Steensvang var nået hjem, fødte hans kone ham en søn, der blev opkaldt efter broderen, der var forulykket.

Samtidig strømmede det ind med breve, det var dog ikke

for at ønske til lykke med sønnen, det var rykkerbreve fra kreditorerne. Hans stilling blev mere og mere fortvivlet, for hvor skulle han skaffe de mange penge fra? Dette gav ham mange søvnløse nætter.

Det lykkedes ham at få fat i sin afdøde brors papirer, og han forsøgte at tjene penge ved at udgive en bog om den forulykkede missionærs mærkelige hændelser. For at sælge så meget som muligt, rejste han selv rundt i landet med den. På en sådan rejse kom han til Fyn, og der kom han i selskab med en falskmøntnerbande. Det blev Steensvangs opgave at afsætte de falske penge i Slesvig.

Han havde en masse skrupler til at begynde med, men han gav efter for fristelsen, og i begyndelsen gjorde han store forretninger. Flere gange rejste han til Fyn efter ny forsyning af de falske sedler, men det endte med, at han blev afsløret, og efter en voldsom kamp anholdt i Flensborg. Han førtes derfra til fængslet i Odense, hvor resten af banden efterhånden var blevet sat ind. En tid lang havde han håb om at slippe med kun at blive sendt til en af kolonierne, men håbet glippede, og nu havde han kun en lang tugthusstraf at se hen til. Under den største livsfare lykkedes det ham en dag at flygte. Han blev eftersøgt og forfulgt, han undgik forfølgerne, og under de frygteligste strabadser lykkedes det ham at komme til Lillebælt, hvor han fik fat i en båd og roede over til Jylland. Han holdt sig skjult ved gode venners hjælp, og han dristede sig endog til sit hjem i Steensvang. Her førte han i mange år en frygtelig tilværelse som fredløs mand. Han levede i lange tider i en jordhule. Det var kun ganske få, der vidste, hvor han opholdt sig, indtil kongen lod nåde gå for ret, og han blev benådet.

Der følger nu nogle rolige år for den hårdt prøvede mand, men så udbryder treårskrigen. Steensvang, der under jagten på ham før i tiden, havde vænnet sig til et liv i fare, meldte sig straks til det danske efterretningsvæsen, og først nu blev han fritaget for al straf i forbindelse med falskmøntneriet. I 1849 blev han anholdt som dansk spion og ført i tysk fangenskab, men løsladt under våbenhvilen. Før Istedslaget foretog han lange rejser ned

i Holsten som spion.

Efter krigen solgte han gården, han boede først på Sønderborgeggen, og senere i Stepping. Sine sidste leveår boede han hos sin svigersøn.

Kilder: Sprogforeningen Almanak 1907, Sønderjydske
Arbøger: 1929-30.

Ny Skovbøl Teglværks op- og nedkørsel for kul og mursten. Lidt bølgegang - og ind- og udkørsel kunne ikke finde sted. Foto: Helge Thomsen.

DA BØNDERNE BRÆNDTE TEGL

af
Peter Petersen, Ny Skovbøl

I 1965 købte jeg seks tønder land, som ligger ned til stranden i Ny Skovbøl, på sydkysten af Abenrå Fjord. Området er meget bakket, men ca. 1 tønde land er jævnt planeret - og flere steder fyldt med stumper af teglsten. Der lå også store, kløvede sten, som måtte være syldsten, grundsten til store bygninger.

Naboerne fortalte mig, at der havde ligget et teglværk, ja hele tre teglværker havde ligget her i Ny Skovbøl med blot et par hundrede meters afstand.

Jeg skrev gennem årene naboernes beretninger om teglværkerne ned. Især fortalte den nu 90-årige Asmus Hansen mig meget. Dette fortalte stof danner grundlaget for min beretning om teglværksvirksomheden i Ny Skovbøl.

Asmus Hansens far, Hans Peter Hansen, arbejdede på teglværket, og Asmus Hansens første erindring om dette arbejde er, at en mand, Hans Christian Hansen, kørte leret hen til faderen og læssede det over i en stor kasse, større end et spisebord. Kassen stod på fire solide ben. Faderen klaskede så leret ned i en lille kasse, så det sprøjtede til alle sider. Denne kasse var en form til to mursten. Stenene blev pudset af, og faderen lavede to sten mere i en anden form. Han bar så begge forme hen til den plane tørreplads, hvor stenene blev lagt på nogle brædder.

LERBJERGET OG TIPVOGNENE

I nærheden af teglværket var en stor bakke, som kaldtes lerbjerget. Fra lerbjerget lå der tipvognsspor, og med

tipvogne kørte man leret ned til teglværket.

Lerbjerget blev udgravet i trappeformede bænke. I nederste bänk lå tipvognssporet, og på en højereliggende bänk stod mændene og gravede leret frit og kastede det ned i tipvognene. Når bænken var udgravet i tipvognens niveau, flyttede man sporene ind mod lerbjerget, og således vedblev man at flytte sporene og udgravningen.

Asmus Hansen fortalte videre, at tipvognen blev læsset af to mænd, som derpå skubbede den til teglværket og tippede leret i en dyb kasse, hvorfra en tredje mand læssede det i æltemaskinen.

Ned til teglværket var det "medbjerg" det meste af vejen, og derfor stod de to mænd bag på tipvognen. Blev farten for stærk, bremsede de tipvognen med en træstang, som de gennem en jernbøjle stak ned ved hjulet. Der var kun de to mænd til at læsse, skubbe og læsse af.

KØRSEL TIL OG FRA STRANDEN

En jagt, ført af skipper Meyland fra Abenrå, sejlede kullene til teglværket. Jagten kunne ikke sejle helt ind til bredden, og der var ingen bro, som fartøjet kunne lægge til ved.

Jagten sejlede så tæt til kysten, som bundforholdene tillod, og kullene blev så skovlet ned i en fladbundet pram og roet så langt ind, som hestene for en vogn kunne bunde. Kullene blev læsset på vognen, og så trak hestene vognen på land og op over strandskrænten ad den stejle vej. Imens blev prammen igen læsset med kul.

Det tog et par dage at tømme jagten for kul på den måde. Havde man stor bestilling på sten og derfor travlt, skulle losningen af kul gå rask, og så læssedes kullene i tre pramme, og tre vogne fra Stenneskær kørte kullene op til teglværket. Teglværket ejedes af brødrene Brix på gården Stenneskær ved Gammel Skovbøl.

LISE OG MAX

Det var de samme to heste, der gennem alle årene fra 1900 til 1908, mens Asmus Hansens far var på teglværket, trak kulvognen ad den stejle vej gennem kløften til teglværket. Andre heste, som undertiden blev spændt for kulvognen, kunne ikke klare det svære træk. De blev "brækket" for brystet.

At blive "brækket" betød, at hestene blev så ømme foran på brystet, at de ikke kunne holde ud at have seletøj på. Var det rigtig slemt, fik de sår på bringen.

Dette havde man et udmærket lægemiddel for. Man tog nogle sorte skovsnegle og lagde dem under seletøjet, og så heledes sårene meget hurtigt. Det var mærkeligt, at sneglene kunne helbrede sårene, men de hjalp altid. Når hestene skulle have sårene behandlet med snegle, fik de en "smæk" på. Smækken var 30-40 cm i højden og lavet af sækkelærred.

Endnu tungere end at trække kulvognen op var det at trække æltemaskinen og alt det øvrige maskineri på teglværket. Kun Lise og Max kunne klare rundkørselen med teglværkets maskineri. Blev andre heste sat til det, blev de ikke blot "brækket", men blodet strømmede dem ud af næsen af overanstrengelse. Det viser, hvor tungt arbejdet var.

I dag må man undre sig over, at der ikke brugtes tre heste til dette arbejde.

Sorte snegle brugtes også til at smøre vognenes træaksler med. Også til dette virkede sneglene udmærket.

Når det var kaffetid om eftermiddagen, vidste hestene det nøje - de havde faktisk klokken med, sagde Asmus Hansen. Så stod de stille og ventede foran en buk, hvorpå der var en foderkrybbe. Hestene fik så et foder, og arbejderne fik eftermiddagskaffe.

Om aftenen, når klokken var syv, stod hestene også stille - nu var dagens arbejde forbi for dem.

Når det var fyraften, kom hestene på græs i sommertiden. Om efteråret blev de fodret på stalden. Sent om aftenen blev hestene affodret, fik det sidste foder.

"Vi havde ikke behov at hente hestene, når de var i marken", fortalte Asmus Hansen. "Far kaldte bare: Kom nu Lise og Max!" og så kom de. De andre heste kom aldrig, når der kaldtes, de måtte hentes. Men det var aldrig mere end et par dage, vi havde andre heste fra Stenneskær. De kunne ikke holde arbejdet ud, de blev "brækket", og efter et par dages forløb blev de afleveret igen. Kun vore to gamle heste kunne udholde det strenge arbejde.

Hver lørdag hentede far og jeg foderet til hestene på Stenneskær. Hestene levede godt og blev passet godt, og derfor kunne de klare at trække vognen med kullene op og at trække maskineriet.

Hestene var vant til at slæbe - man slæbte dengang."

Vejen ned til stranden gik langs haven og ned over skrænten til stranden, sagde Asmus Hansen. Han vidste ikke, at denne skrænt, hvor vejen havde været i hans barndom, i 1958 var styrtet i havet. Men det har ingeniør Kjeld Schmidt, som ejede et hus i kløften ved stranden, fortalt mig.

Asmus Hansen fortalte videre: "Far og jeg var en søndag kørende med et læs sten til Varnæs Vig til Hattesen på hotellet. Nede ved Hans Lock traf vi en af Brixerne, og han talte tysk og spurgte: "Wo sind die Pferde gewesen?"

Han troede sikkert, at stenene skulle have været kørt "bagom" - altså, at far havde villet sælge stenene udenom regnskabet og stikke pengene i sin egen lomme. Men det kunne ingen få far til. I så fald kunne Brixerne jo have puttet far i lommen."

ARBEJDET PÅ TEGLVÆRKET OPHØRER

Asmus Hansen fortæller: "Samarbejdet mellem far og Brixerne gik godt i mange år.

Hver lørdag, når jeg kom fra skole, gik jeg ind på Stenneskær og hentede pengene til far. Summen, jeg skulle have, havde far skrevet op på et stykke papir. Jeg fik pengene, gav dem til far, og han afregnede så med folkene på teglværket.

Så slap kullene op. Brikerne sagde til far: "Du kan jo blot bestille nogle kul hos skipper Meyland."

Far bestilte så kullene, men da Meyland ville have sine penge, ville Brikerne ikke betale, for de havde ikke bestilt kul. Far betalte så kullene, men blev uenig med Brikerne og forlod teglværket i Ny Skovbøl i 1908.

Vi flyttede til Skelbæk mellem Abenrå og Styrtom. Der hvor amtsgården nu ligger, var der et lerbjerg, og på teglværket, der lå helt ned til chausseen, fik far arbejde som teglmester.

TEGLVÆRK - BRÆNDEOVNE, MASKINER OG DRIFT AF TEGLVÆRK.

Asmus Hansens far, Hans Peter Hansen, var fra Egersund. Der havde han lært teglværksarbejdet på et af de store teglværker, som Egersund og området omkring Nybøl Nor var og er så bekendt for.

I Egersund var de fleste teglværksarbejdere fra Polen eller Tyskland. I Ny Skovbøl var det egnens egne folk, som arbejdede på teglværket.

Hans Peter Hansen kom til Ny Skovbøl teglværk i 1900 og boede i det hus, som fabrikant Hans Gram, Vojens, nu ejer. Men huset var ikke så stort dengang. Der hørte så megen jord til huset, at der kunne holdes et par køer, men familien havde ikke tid til at passe køer, og Lise og Max, teglværkshestene, kunne udmærket æde det græs, som voksede på marken.

Teglværket skulle have ler, vand og brændsel, det skulle have ælteværk og brændeovn, og det skulle have tørreplads på et planeret areal tæt ved værket, tørrelade til de strøgne sten og lagerlade til de færdigbrændte mursten.

Arbejdsredskaberne var spader, grebe, skovle og tipvogne. Af stor vigtighed var hestene - som trækraft.

For såvel ælteværk som stenpresser og som trækraft til kørsel af kul fra stranden og kørsel af mursten ud i vandet til skibet.

Og endelig var der menneskene, som skulle drive hele foretagendet. Foruden Hans Peter Hansen, som benævntes teglmester eller teglbrænder, var der de to arbejdsmænd,

som læssede tipvognen med ler fra lerbjerget og skubbede den hen til æltemaskinen. En mand førte de to heste, som trak æltemaskinen, og en anden mand stod og fyldte leret i maskinen. Med en håndpumpe skaffede man vand til ælteværket. Asmus Hansens mor stod ved maskinen og skar lerstrimlen ud til de færdige sten, som derpå af Asmus Hansens ældre bror på trillebør blev kørt til lufttørring i tørreladen. Når tørreladerne var fyldte, blev stenene lufttørret på brædder på den planerede mark.

Efter skoletid skulle Asmus Hansen og hans søster, Tinne, hjælpe til på teglværket. De skiftedes til at skære stenene ud og til at køre hestene, som trak hele maskineriet.

Børnene overtog altså ofte moderens arbejde. Hun skulle jo passe huset og lave mad, i alt fald til familien.

Teglmesteren, Hans Peter Hansen, skulle først og fremmest passe teglovnen, men ellers være overalt for at få arbejdet til at glide.

Der var således altid 7-8 mennesker i arbejde ved teglværket.

Asmus Hansen ved ikke, hvor mange sten der fremstilledes på Ny Skovbøl teglværk. Men fra Augustenborg findes en fortegnelse over teglværker. Den nævner, at i 1852 havde Christian Thomsen, Bovrup, Varnæs sogn, et teglværk, hvor 3 fabriksarbejdere og 1 håndlanger i løbet af et år kunne fremstille 115.000 sten - altså 28.750 sten pr. mand. Og på Hans Festersens teglværk i Felstedskov producerede 10 fabriksarbejdere og 5 håndværkere samme år 5000.000 mursten og 60.000 tagsten. Hver mand fremstillede her i gennemsnit 33.333 mursten og 4000 tagsten.

Ganske naturligt ser det ud til, at jo større virksomheden er, jo større er produktionen pr. arbejder.

Fremstillingsmåden havde ikke ændret sig fra 1852 til 1908. Kun havde teglværket i Ny Skovbøl fået tipvogne på skinner til at transportere leret frem til æltemaskinen. Tipvogne på skinner var en næsten utrolig arbejdsbesparelse og arbejdslettelse. Før skulle man på svært håndterlige, tunge trætrillebøre med jernombundne træhjul skubbe leret frem. Hvis det lod sig gøre, kørte man hjulet på

brædder lagt i forlængelse af hinanden, men brædderne blev glatte af ler - enten skulle manden balancere på brædderne eller gå med et ben på hver side af dem, mens han masede den tungtlæssede trillebør frem. Ofte skred hjulet ved siden af brættet og sad fast i lerpløret, eller trillebøren væltede.

Teglværksarbejde regnedes for det tungeste arbejde, der gaves - det gjaldt gravning af leret, læsning i æltemaskinen og transport af sten til og fra tørring og ind og ud af brændeovnen.

Den meste transport på et teglværk foregik med de klodsede trillebøre, som var grove i materialet, for at de kunne holde til den tunge last. I Ny Skovbøl var trillebørenes hjul 25-30 cm brede, for at de ikke skulle synke i lerbunden.

Forbedringer skete kun langsomt. En gammel teglværksarbejder fra Ny Skovbøl sagde til mig i 1979: "Den største opfindelse, der er indført på teglværkerne, er trillebørne med gummidæk. Hvor blev det dog let at køre trillebør."

Da de to skolebørn, Asmus Hansen og hans søster, arbejdede hver en halv dag og faktisk udførte et voksent menneskes arbejde, kan man regne med, at teglværket havde 7 mands arbejdskraft.

På grund af tipvognene på skinner og den dermed store arbejdsbesparelse må hver arbejder have ydet en lige så stor indsats som hver af de 15 mand på Festersens teglværk i 1852. På Ny Skovbøl teglværk fremstillede man også både mursten og tagsten og endda drænrør.

De 7 arbejdere fremstillede således på årsbasis 233.331 mursten plus tagsten og drænrør.

Angående drænrør fortalte Asmus Hansen om en daglejer fra Stenneskær. Han skulle køre et læs drænrør fra teglværket til en gård i Tumbøl. Da ingen på gården ville hjælpe med at læsse af, løftede daglejeren blot sidefjælene på vognen, og alle rør trillede ned på jorden - de fleste revnede eller knækkede helt.

FREMSTILLING AF MURSTEN

Når tipvognen var skubbet til ælteværket, blev leret tippet over i en stor kasse, som var en halv meter dyb. En mand fyldte derfra leret ned i ælteværket og blandede det samtidig med blødt sand, altså havsand, og flere store metalsnegle æltede ler og sand og vandet sammen. Ælteværket blev, som hele maskineriet, hele tiden holdt i gang af to heste.

Nede ved maskinen skubbedes det gennemæltede ler af stålsnegle frem i en lang strimmel på et bredt, tykt bræt, og der stod en arbejder og skar stenene ud i den bredde, som de skulle have. De blev udskåret med en jernramme, der skar fire sten ud på en gang. For hver 1000 sten blev der trykket et stempel ned i en sten. Stenen blev påstemplet: NY SKOVBOØL.

Ofte var det jo Asmus Hansen eller Tinne, der skar stenene ud. "Vi dansede ikke på roser som børn - vi blev ikke spurgt den gang," sagde Asmus Hansen.

Stenene blev straks, fire og fire læsset i to rækker på en to meter lang, flad trillebør og kørt til tørreladen eller tørrepladsen og stablet op. Der brugtes to trillebøre, en blev læsset, mens den anden kørte stenene væk.

Når stenene var halvtørre, blev de skilt med en kniv, så de kunne tørres indvendig. Samtidig blev de snittet skarpt af i kanterne, "sniffet", så de så pæne ud. For at stenene kunne blive helt tørre, blev de vendt på alle fire sider.

Man strøg stenene om sommeren, mens vejret var behageligt at arbejde ude i. De tørre, rå sten kunne ligge længe, dels på reoler i de tre tørrelader, dels i det fri. Stenstablerne stod så tæt, at der kun netop var plads til at trillebøren kunne køre mellem dem.

Om vinteren brændtes stenene i brændeovnen. Når stenene var helt lufttørrede, blev de på trillebør kørt hen til ovnen og stablet på en bestemt måde op til 4-5 meters højde.

BRÆNDING I OVNE

En mand kørte 50-60 sten ad gangen hen til ovnen. Det var et anstrengende arbejde krumbøjet at køre stenene ind gennem den lave ovndør, der var rund foroven. Asmus Hansens far satte stenene på plads i ovnen. De stod på den lange, smalle kant, så flammerne rigtigt kunne trænge op mellem dem. Det varede et par dage, inden ovnen var fyldt med regelmæssigt ordnede rækker af sten mellem fyrkanalerne. Når ovnen var fyldt, blev ovndøren muret til. Ovnen var ca. 8 m. lang og 6 m. bred og 6 m. høj. Dens tag var spidst. Ydermurene var meget tykke, og i hver længdevæg var der fire fyråbninger, lukket med svære jernluger. Ovnen havde ingen skorsten - tegltaget var ikke understrøget, og derfor kunne røgen trække ud gennem tagstenenes mellemrum. I hver gavlspids var der en åbning i muren, hvor røgen også kunne trække ud. Flammer og røg skulle suge sig ind mellem stenene, og røgen sive ud i luften. Ovnen blev udvendigt pakket tæt med brændte sten, så den kunne holde på varmen under brændingen. Når alt var parat, blev der fyldt kul i de otte fyrhuller.

Asmus Hansen fortæller: "Ville ilden ikke brænde, tog far haglbøssen, åbnede en lille klap i fyrlågen og skød et skud ind i fyrhullet. Det gav luft, og ilden brændte. Som regel blev der kun skudt i et fyrhul, men en sjælden gang skød far i 3-4 fyrhuller.

En gang imellem jog far en jernstang ind i fyrhullet og ragede op i gløderne. Så blev der smidt en skovlfuld kul ind, og sådan fortsattes i alle otte fyrehuller.

Man begyndte småt med fyringen og fyrede så mere og mere - stærkest i den sidste uge.

Brændingen varede 2-3 uger, alt efter stenenes brug. I al den tid skulle brændingen overvåges døgnet rundt. Men far var så vant til brænding, at han kunne lægge sig til at sove mellem fyringerne. Han vågnede altid, når der skulle lægges flere kul på.

Det var en meget krævende opgave at være teglmester. Man kendte jo ikke, som i dag, til termometre og de mange andre kontrolapparater til at måle temperaturen i ovnen

og omkring stenene. Teglmesteren skulle ved dygtighed, erfaring og fornemmelse sørge for, at temperaturen hele tiden var rigtig, så stenene blev gloende helt igennem. Men fyringen måtte ikke blive for voldsom, for så kunne det hændes, at stenene smeltede, og hele stenmængden, ja selv ovnen, kunne brænde sammen til en klump - og så var alt ødelagt.

Far kunne se, når stenene var brændt rigtigt. Så blev ilden slukket, men fordi stenene var helt gloende, måtte de stå i ovnen i 2-3 uger, inden de blev taget ud og kørt til lagerpladsen."

Når stenene var taget ud af ovnen, kunne det ofte være tilfældet, at ovnen havde taget skade af den stærke varme. Egentlig skulle en murer reparere den, men Hans Peter Hansen havde lært murerhåndværket, og han kunne selv reparere ovnen. Det var fordi han både var murer og havde lært at brænde sten, at han fik arbejdet som teglmester.

DRÆNRØR

Man lavede også drænrør på teglværket i Ny Skovbøl. Leret til dem blev på en maskine presset ud i firkantede blokke. Blokkene blev på trillebør kørt hen til en anden maskine, hvor de ved hjælp af en jernplade pressedes ud i rørform. Rørene blev fremstillet i fem størrelser, fra halvanden til fem tommer.

"Rørmaskinen blev trukket med håndkraft," fortæller Asmus Hansen. "Far trak i et håndsving i den ene side, og vi knægte trak i den anden side." - Den anden knægt var Asmus Hansens ældre bror.

Der måtte ikke laves for mange drænrør ad gangen, inden de blev brændt. Lå rørene for længe inden brændingen, blev de flade. Drænrørene måtte ikke have for stærk varme, når de brændtes. Derfor blev de sat oven på stenene i brændeovnen.

SALG AF STEN

Man lavede både gule og røde mursten. Stenene solgtes ikke kun til nærmeste omegn, man solgte sten så langt væk som til Vilsbæk i Holbøl sogn og til Kliplev. Det var en lang og tung transport ad de dårlige jordveje. Man solgte også sten til søfartsbyerne langs Lille Bælts kyst. Stenene blev fragtet med jagten, som bragte kullene til teglværket. Det kunne også ske, at jagten sejlede til Norge med sten.

På markerne, ved stranden og på vejen ned til stranden kan endnu findes teglsten, som er stemplet NY SKOVBØL. Men der findes også nogle, som er stemplet SKROMBERGA, og andre, som er stemplet, dels fra teglværket Skromberga i Skåne og dels fra et teglværk på Bornholm. De må være ført til Ny Skovbøl for at sælges, når teglværket ikke kunne producere sten nok til efterspørgselen.

Den ejendommeligste og farligste transport af sten fandt sted, når vinteren var så streng, at Lille Bælt frøs til. Så transporterede man sten på slæde over til Fyn. Slæden kunne let og hurtigt føre en stor last sten frem, men våger og revner i isen gjorde færdens meget farlig - men der er ikke sket uheld ved det.

ÆLTEMASKINEN

På et gammelt kort fra amtslandinspektørkontoret viser navnet TEGLGÅRD Stenneskærs teglværk i Ny Skovbøl. Grundplanen viser beboelseshuset og flere tørrelader, og mellem dem er en cirkel med en diameter på 8,40 m. Cirkelen angiver den hestegang, hvor de to heste trak alt teglværkets maskineri.

Inderst i cirkelen var den store, solide beholder, som leret blev fyldt i fra tipvognen. I bunden af denne beholder var nogle stålsnegle, som æltede leret. Gennem en åbning med mål som en murstens længde og tykkelse pressede andre stålsnegle leret ud i en lang stribe. I en lille halvanden meter høj kasse stod en arbejder og

skar lerstrimlen igennem med en jernramme. Jernrammen var delt af tre stålstreng og skar således fire sten ud for hvert tryk ned i lerstrimlen.

Selve maskineriet, som trak hele apparaturet, stod i forbindelse med snegleværket og blev ved hjælp af en bom trukket rundt af to heste. Teglværksmaskineriet virkede på lignende måde som "hestegangen", som bøndernes tærskværk kaldtes.

Man forsøgte engang noget nyt. Mathias Asmussen fra Karremøllen havde en dampmaskine. Den blev kørt til teglværket for at trække maskineriet i stedet for hestene. Men dampmaskinen kunne ikke trække værket. Kun Lise og Max kunne klare slæbet.

FRITID OG FEST

Asmus Hansens far købte en båd i Egersund og roede den til Ny Skovbøl, vel omkring 60 km.

Asmus Hansen var ofte ude i båden sammen med sin far for at fiske. Det var dejligt at komme ud på fjorden, og dertil kom, at fisken var en stor hjælp til den daglige husholdning - fisken var jo gratis. De sejlede altid østpå, til de var ud for vestenden af Thaysenssskov. De skulle så langt ud, at de kunne se skorstenen hos Kirsten - i dag Kresten Bonfeldts ejendom. Der var der altid fisk. De fik knap kastet snøren ud, før fiskene bed på. I de første år var Asmus så lille, at han ikke kunne trække de store fisk op i båden.

Lidt nede på medesnøren var der et A-formet stykke bly, fastgjort i Aets spids. På hvert af Aets ben var fæstet en kort line med en fiskekrog på. Snøren var en murer-snor.

Aet havde Hans Peter Hansen selv lavet. Han havde med en kniv skåret formen til det i en ikke brændt mursten, og derpå havde han hældt smeltet bly i formen. Bly-Aet var 2-3 cm tykt.

Hans Peter Hansen havde også somme tider sin haglbøsse med i båden. Så skød han vildænder.

Når skipper Meyland havde endt dagens arbejde med losning

af kul, var han gæst hos Asmus Hansens forældre. Som traktement fik de voksne en kaffepunch eller to, og børnene fik en tvebak. Meyland spillede på harmonika. Det var dejlige aftener med mange sange og viser. Alle fra teglværket deltog hvert år i festlighederne Sankt Hans-aften. Fra Stenneskær blev der sendt en vogn med frugtgrød - og der var rigeligt til alle. Bålet blev tændt, og man sang og dansede. Til slut fik hver en tvebak og en kop kaffe.

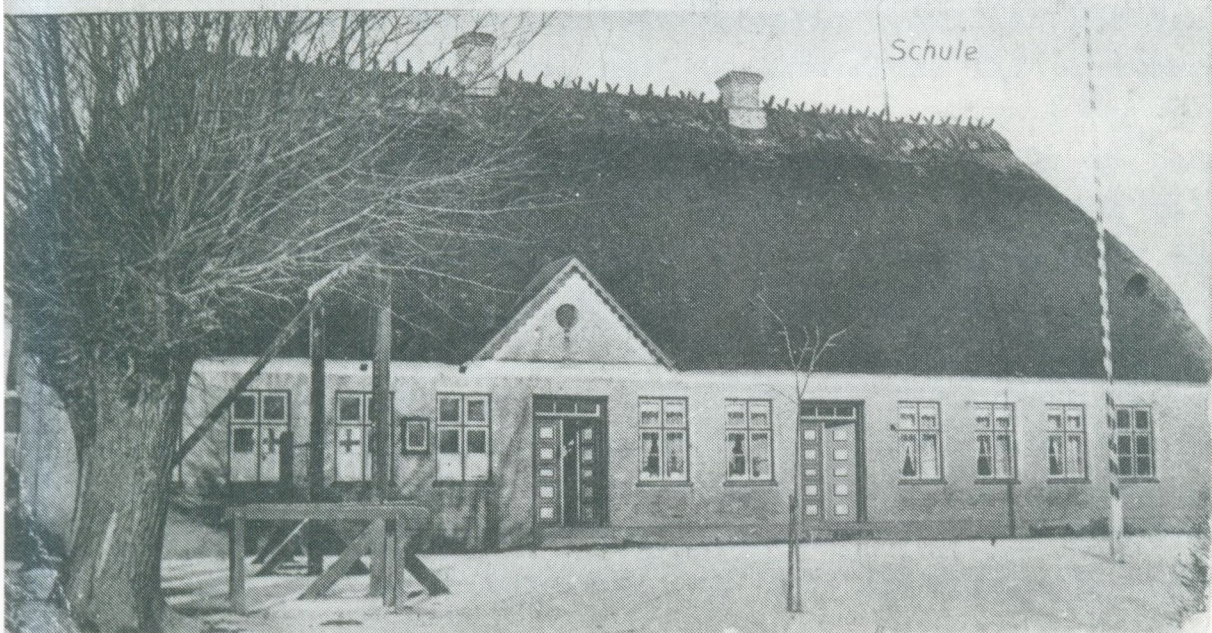
Lørdag eftermiddag var altid ventet med længsel. Da kom bager Lock fra Varnæs kørende med brød til hele ugen, og børnene fik hver en halv-groschens kage - en konditor-kage. Denne luksus gjorde lørdagen til noget ganske særligt.

TEGLVÆRKETS ENDELIGT

På loftet i en af tørreladerne boede en arbejderfamilie med tolv børn. Manden hed Rasmus Jessen. Han ødelagde teglværket fuldstændig i 1914.

Ved krigens udbrud i 1914 fik teglmesteren straks ordre til at melde sig til krigstjeneste. Men da ovnen netop var fyldt med sten, parat til at brændes, mente han, at han kunne få udsættelse i 14 dage. Men brødrene Brix sagde, at teglmesteren straks skulle drage i krig. Rasmus Jessen kunne godt forestå brændingen. Han var optant, så han kunne ikke indkaldes - han kunne så blive teglmester. Men ukyndig, som Rasmus Jessen var, brændte han hele ovnens indhold sammen til en eneste klump. Så voldsom var varmen, at endda ovnen blev ødelagt. - Og efter 1920 var tiden og udviklingen løbet fra det gamle teglværk i Ny Skovbøl.

De eneste synlige spor, der nu er af de tre gamle teglværker, er nogle sammenbrændte stenklumper, utallige murbrokker og sten, enkelte stemplede, som findes på markerne og på stranden. Og så er der vejen ned til stranden og de to dobbelte stenrækker, der sikrede fast vej til færdsel for ladning og losning af skibene, som kom til teglværkerne i Ny Skovbøl.

Postkort fra Skovbøl, før 1914. Tilhører Lorens Jacobsen. Den stråtækte skole brændte i 1917.

MINDER FRA MIN BARNDOM

af

Lorenz P. Jacobsen, Gl. Skovbøl

Jeg må tilstå, at jeg blev noget betænkelig, da jeg blev opfordret til at fortælle minder fra min barndom, men ved nærmere eftertanke er jeg vel nok en af de ældste beboere, født og stadig boende i Skovbøl, og jeg vil gerne forsøge.

Dengang var der mere gang i Skovbøl. Vi havde en amtsforstander, et amtskontor med skriver. Jeg husker da, at der her skulle søges om pas, og bl.a. om at få far hjem på orlov fra krigen.

Vi havde også en arrest med en svær egetræsdør med lem og med jernstænger for vinduet. Station med venteværelser, både første og anden klasse, og kro havde vi også, samt 2 købmandsforretninger, et teglværk, en skole med lærer og lærerinde, skomager, skrædder, murer, snedker og smed var der også, og det blev smeden, der holdt længst ud.

Amtsforstander Bruhn var selvfølgelig tysk, men han var vellidt og hjalp mange, også dansksindede, til at komme hjem på orlov.

Fiskerne fik under krigen forbud mod at sejle ud med deres både, for at de ikke skulle hjælpe med flugt til Danmark. Da gik Bruhn ned og talte med dem alle og gik så i kaution for dem, så de kunne fortsætte med deres erhverv.

Jeg mindes endnu, at han med stok gik forbi smedien ud til sine marker. Han ville gerne drille min bror og mig med at vende stokken og trække os i benene med håndtaget. Blev vi så rigtig forskrækket, min bror var kun 2-3 år, så kom han med chokolade, og det var en sjældenhed dengang.

Jeg husker også Andreas Jacobsen, han var forkarl på Skovbølgård og samtidig arrestforvarer. Han havde uniform på, når han bragte arrestanter til Abenrå.

I 1917 brændte den gamle stråtækte skole, der de sidste år kun var bolig for lærer og lærerinde, da nye skolelokaler var bygget 1909 på den anden side af vejen. Skolebørnene havde samlet brændenælder, der skulle forarbejdes til tøj, da der var mangel på uld og bomuld og andre råstoffer hertil. Disse nælder blev opbevaret på loftet under stråtaget, og her kom skolemesterens drenge for nær til de tørre planter eller stråtaget, da de skulle have piben tændt, og så gik det galt. Det var den første ildebrand, jeg havde set. Min mor var hjemme, og en kusine skulle passe os drenge på 2 og 4 år. Jeg husker, at hun stod med min bror på armen, og vi måtte ikke komme for nær til ilden, men vi var jo så nære naboer, så vi kunne ikke undgå at se det hele.

Lærerboligen blev først bygget op igen efter genforeningen, da de små kommuner var blevet lagt sammen til Felsted Sognekommune.

Vores medlem af sognerådet udtalte da, at nu var vi mange om at betale, så nu skulle vi have en ordentlig bolig bygget.

I 1919 var jeg 6 år og skulle i skole. Det første halve år var der tysk undervisning, og det var ikke let for os, der kun kunne dansk. Vi sad fire på bænken, og en dag skulle vi sige en sætning på tysk, men ingen kunne klare den, så vi måtte sidde efter. Når vi ellers havde lavet noget forkert, skulle vi strække hånden frem og fik så slag af en lineal på fingerspidserne. Hvor meget lærerinden slog til, ved jeg ikke, men det gjorde i hvert fald ondt.

Det gik straks bedre, da vi fik danske læsebøger og fik lov til at synge danske sange. Det var dog ikke let for de store børn i 12-14 års alderen, de var blevet meget forsømt under krigen, fordi læreren havde været indkaldt som soldat, og flere af dem kom i hold med os nybegyndere, men det var Skovbøl skole vist ikke ene om.

Så kom afstemningen. Der var mange, der havde fået flag-

Udsigt fra Jydeberg ned over Skovbøl. Bag transformatorstårnet Jørgen Hansens hus, der brændte 24. juni 1935.

stænger og flag, og nogle af de gamle beboere, der ikke selv kunne få flagstængerne rejst, fik hjælp. Jeg har således været med far hos flere naboer til hjælp.

Der blev også klæbet plakater op. Hvem der stod for det, husker jeg ikke, men mener, det var Peter Hansen, Skovbølgårdsmark. Vi havde en lærling, han og jeg har i hvert fald klæbet flere op. Jeg holdt klisterpotten.

Den 10. februar var det meget dårligt vejr med storm og regn, og mange flag fik flænger den første dag, men alle mødte op for at afgive deres stemme. Der kom også mange fremmede, fordi alle, der var født her, havde stemmeret. Min far var med i afstemningskommissionen i skolen, og han så, at da den tyske lærers kone - hun var forresten fra Vejle - da hun skulle afgive sin stemme, havde hun en hat på med en stor fjer i, den kunne ses over afskærmningen. Hun så først til den side, hvor de danske stemmesedler lå, så bøjede hatten sig over den tyske, men kom tilbage til den danske side igen. Gamle Chr. Jessen, takker, gav min far et puf og sagde: "Hun stemte dansk.!" I dagene derefter var der fest i skolen. Vi børn mærkede det også. Peter Hansen, Skovbølgårdsmark, og Chr. Jessen, Vælkær, spillede på violin, og der blev danset i skolestuen.

Så lærte vi i skolen, at grænsen skulle flyttes en bestemt dag. Det fortalte jeg min lillebror og viste ham på landkortet hvorfra og hvortil. Han kunne nok forstå, at så måtte grænsen da komme her forbi, og han gik og ventede hele dagen.

Genforeningsfesten i Jacob Fries' lade husker jeg også. Der var pyntet med Dannebrog og grønne bøgegrene, og musikken stod på en pyntet mælkevogn. Der blev holdt taler, sunget og danset og slidt mange skosåler på cementgulvet.

Så kom hverdagen. Vi var heldige og fik dygtige lærere. Lærer Jensen gjorde meget for at lære os skønskrift, men bedst husker jeg ham dog fra historietimerne. Han fortalte engang, at der her havde været store skove, og at Varnæs var den første bebyggelse her på egnen. At der så havde været en, som havde forbrudt sig mod stammens love

måtte flytte ud i skoven og bygge sig et bol her. Heraf kom navnet Skovbøl.

Det var en straf og usikkert at skulle flytte ud fra den samlede bebyggelse, for der var mange vilde dyr i skoven. Ja, der har da været både ulve og bjørne her. Da det blev fortalt, rakte min skolekammerat Bjarke hånden i vejret og sagde: "Ja det passer, for vores fodermester siger, at store Brix, Stenneskær har kørt mange bjørne hjem i den gamle jagtvogn, der står omme i vognskuret."

Frk. Hornshøj var vi også glade for. Hun havde en dukke så stor som et lille barn, og den ville især pigerne gerne ind og se.

Om vinteren samlede hun de unge piger en aften hver 14. dag, og ved den tid, de skulle hjem, var der gerne en hujen og fløjten omkring skolen. Det var de unge karle, der var mødt op for at følge pigerne hjem.

Skolen var ellers midtpunkt i byen, og her samledes befolkningen til møder en 3 til 4 gange om året, og der var gerne fuldt hus.

Det har vores gamle lærer Jensen beskrevet så smukt, men jeg mindes engang, vi havde fået Frits Clausen til foredragsholder, det var før han blev nazist. Da festen var forbi, og vi skulle hjem, ville hans bil ikke starte. Han var så med oppe i mit hjem for at ringe efter mekaniker, og da han her fik øje på min fars violin, greb han den. Han var en mester i at spille og gav os flere stykker, så tiden gik hurtigt, selv om det var blevet sent.

Teglværket i Ny Skovbøl holdt op med at lave sten omkring 1915. I hvert fald fik vi sten derfra i 1914, da vi byggede en ny skorsten til smedien. Jeg har set tipvognsporene og fået fortalt, at en dreng af teglmesterens familie, forresten en fætter til vores lærling, ved leg blev dræbt under en tipvogn. Banelinien gik lige forbi smedien her i Skovbøl, og når det første tog fløjtede om morgenen, var det ved den tid, vi skulle op og i skole. Til det sidste tog om aftenen samledes der gerne mange unge på stationen for at høre nyt fra staden. Der

var jo ikke så meget for de unge at samles om dengang. Om vinteren skete det også, at toget kørte fast i sneen, og jeg mindes, at vi på den måde har haft fremmede indkvarteret om natten efter et voldsomt snevejr. Særligt husker jeg engang en højgravid ung pige som gæst, og mine forældre var bange for, at hun skulle nedkomme den nat. Hun blev dog afhentet dagen efter fra Bovrup i slæde.

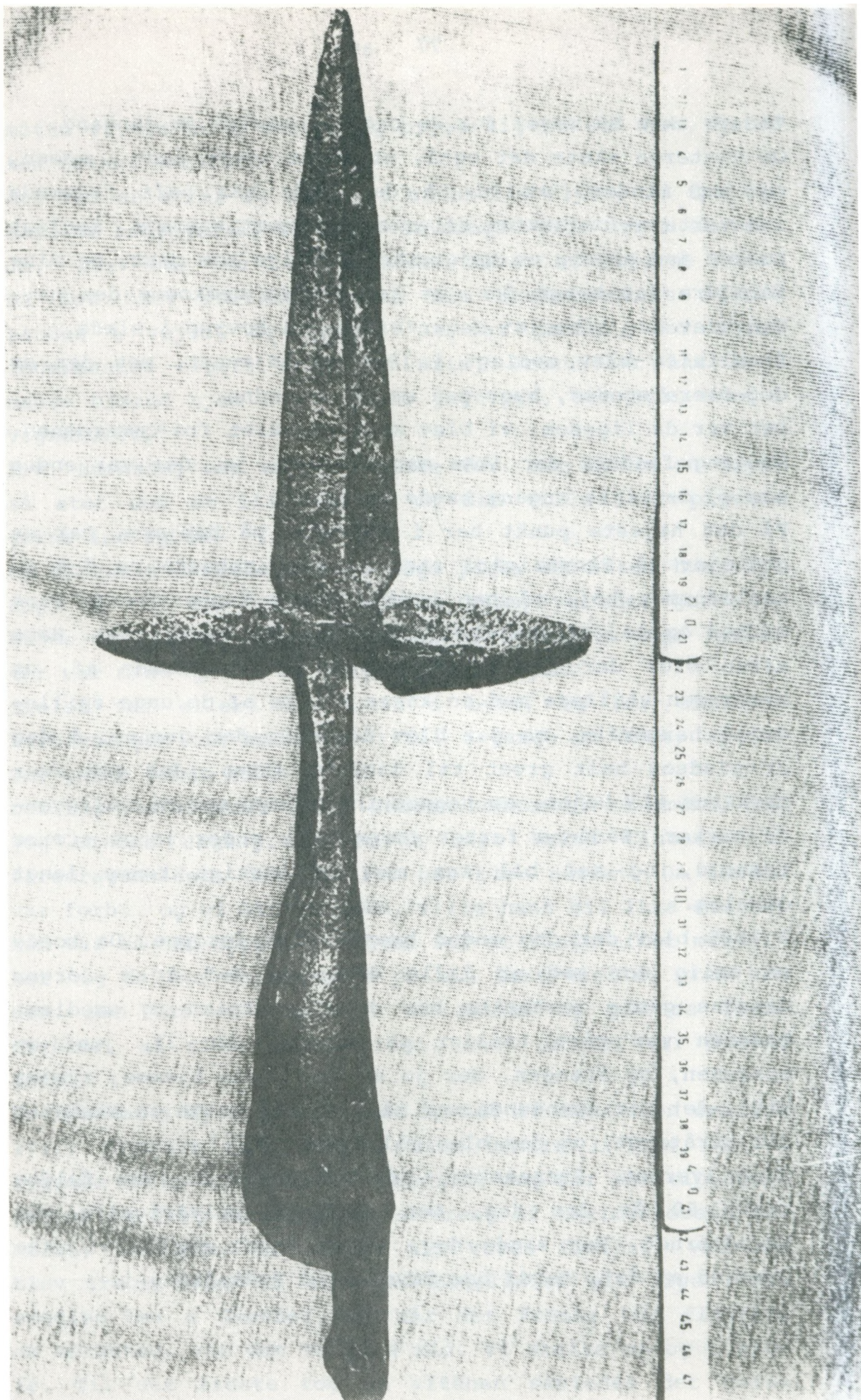
Banelinien blev nedlagt i 1926 og udjævnet, men der er dog flere steder, hvor den er at se endnu.

Det var da ligesom, vi blev mere afskåret fra omverdenen. Dengang fandtes der ikke mange biler, ja, der var endog nogle, der ikke engang havde en cykel.

På det højeste punkt her i Skovbøl, på Højbjerg, har en godsejer på Skovbølgård engang ladet opkaste en 5-6 m. kegleformet høj, så han herfra bedre kunne overse sine marker og se, om fæstebønderne bestilte noget. Skt. Hans aften blev der her gerne brændt en tjæretønde af, og kromanden stillede med en kasse øl. En af de unge spillede på harmonika, og der blev danset i det grønne. I dag er pladsen helt groet til ligesom stien, der gik over markerne til højen, er heget ind sammen med de omliggende marker. Sådanne fester foregår nu under langt større forhold, og med bil kan man nu hurtigt komme langt omkring.

I 1935 blev der dog endnu brændt blus deroppe. Da boede en enlig mor med en lille dreng på 4-5 år i Jørgen Hansens gamle stråttækte hus overfor skolen og smedien. Moderen var gået tidligt på arbejde den 24. juni om morgenen, og drengen, der jo nu var alene hjemme, syntes vist, det var spændende med bål, så han satte en tændstik til stråtaget, og der blev bål igen.

Hans Iversen, Stenneskær, var brandkaptajn. Han fyldte netop 50 år den dag, men stillede selvfølgelig med brandværnet. Han sagde dog, at så meget skulle vi ikke gøre ud af det, fordi han havde rund fødselsdag.

»Hjemmeværnsvåben« fra Slavekrigen 1848. Våbenet tilhører Inge Clausen, Felsted.

ET INTERESSANT FUND

af
Ole Lund, Felsted

I første årgang af årbogen beskriver Jørgen Iversen, Svejrup, i stykket "Af en drengs minder fra '48," hvordan folk væbnede sig: "De der ikke havde bøsser løb til smeden og fik lavet nogle forfærdelige spyd."

Spidsen af et sådant "spyd" blev fundet på Jørgen Iversens fødegård i Svejrup i 1935, da der skulle lægges nyt tag på. ¹⁾ At den er så godt bevaret, skyldes at den lå i stråtaget over hovedbygningen.

Spydspidsen er et godt stykke smedearbejde. Meget finere forarbejdet end man normalt ser disse våben. Af udseende minder den nærmest om den slags våben, der under navnet "Kortgevær for underofficerer," "Liljen," var i brug i hæren fra ca. 1720, til de blev aflagt omkring 1805. Smeden, der lavede våbnet, har sikkert kendt til disse våben, og derfor lavet noget han måske selv engang har brugt/set i hæren. Den her viste spids har engang siddet på en stage, sandsynligvis af asketræ. Da længden på hærens stagevåben svinger mellem 2-2,5 m vil jeg formode, at denne spids også engang har siddet på en ca. 2 m lang stage.

Hvornår dette våben er lavet, ved man ikke, men mon ikke det er fremstillet i martsdagene i 1848. For ved begyndelsen af Treårskrigen opstod nemlig denne særlige slags stagevåben, ikke militære og ikke bestemt for hæren. Det var hjemmelavede, primitive våben, først og fremmest stridsleererne til brug for bondehæren i Slesvig. Oprindeligt var de tiltænkt et særligt folkeværn, men de kom aldrig officielt i brug. I Treårskrigen blev der efter slaget ved Isted den 25. juli 1850 af landalmuen i visse

egne af Sydslesvig afleveret en del våben af denne slags, der var fremstillet i foråret 1848 på oprørsregeringens opfordring til at danne en Landstorm.

At de hjemmelavede våben har været i brug enkelte steder i martsdagene i 1848 ved man med sikkerhed. I Vestslesvig bevæbnede bønderne sig med jagtgeværer, leer og hjemmelavede spyd og sluttede sig sammen i en landstorm. Med deres primitive udrustning tog de tysksindede øvrigheds personer til fange og førte dem til Ribe. De drog også til det stærkt tysksindede Tønder, hvor det lykkedes dem at fratage borgerne 170 geværer. På Als gjorde Landstormen også nytte, idet den ved budskabet om Rendsborgs overrumpling, organiseret af Generalkrigskommissæren Riegels, drog til Augustenborg Slot, hvor hertugens familie endnu opholdt sig, efter at hertugen var taget til Berlin. Da familien erfarede, at Landstormen nærmede sig, flygtede de over hals og hoved den 26. marts med sit tjenerskab, og efterlod slottet i vild uorden. Bondehæren bevogtede øen mod oprørerne, indtil den danske hær kunne besætte den.

At det ikke kun var i Slesvig, man bevæbnede sig med disse primitive våben, kan man se på mange lokale museer i hele Jylland fra Kolding til Frederikshavn.

Våbene disse steder går under betegnelsen "Slavekrigsvåben," en betegnelse som måske kunne få en til at tro, at det var våben, der havde tilknytning til Vestindien og en slaveopstand der. Det er imidlertid ikke tilfældet.

Slavekrigen er en episode, der hænger nøje sammen med Slesvig - Holstenernes oprør i Rendsborg den 23. marts 1848. Der opstod nemlig det rygte, at oprørsregeringen skulle have lukket fangerne "slaverne" ud af straffeanstalterne i Glückstadt og Rendsborg, eller også var de selv brudt ud, og drog hærgende og plyndrende op gennem Jylland, hvilket bevirkede en folkevæbning fra Kolding til Frederikshavn.

Begivenhederne er ofte beskrevet i den lidt ældre litteratur bl.a. Lønborg Friis i "Den jyske Slavekrig," Aarhus 1898. I "Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift" XIX, 1926 under mærket "H," beretter en anonym

følgende:

Jeg var forvalter paa Tyrrestrup ²⁾ under Krigen 1848-1850. Pludselig indløb et Rygte: "Slaverne er løse!" Jeg "stejlede;" jeg ³⁾ vidste, at den Flok Slaver, der var i Rendsborg, kunne vi "æde" med Hud og Haar, men i Oprørstider er jo meget andet Pak end Slaver paa færde; altsaa: "Mobilisering!" Rygtet meldte, at de skændte og brændte mellem Horsens og Vejle.

Godsejeren kørte til Horsens, købte alt, hvad han kunne faa af Skydevaaben og ammunition (Blybarrer). Han kom grædende hjem, og Smeden og hans og mine store Dreng blev sat til at støbe Kugler. Bøsserne skulle prøves, og Drengene skød 80 Mistbænkvinduer itu. Smeden blev sat til at smede Spyd, og alle Træskafter, som vi havde paa Lager, blev beslaaede. Godsejeren blev valgt til "General," jeg til næstkommanderende. Sognefogeden indfandt sig og senere næsten alle Byernes ⁴⁾ Gaardmænd (Fæstere), og Slagplanen blev lagt; Slaverne skulle modtages ved Bygrænsen; blev vi nødt til Tilbagetog, skulde Kvinder og Børn samles paa Herregaarden. Næste Opholdskamp skulde staa ved Herregaardens Markdige, tilsidst skulde alle samles indenfor Voldgraven, og alt udenfor liggende afbrændes, og der skulde vi saa "sejre eller dø." Kusken, der havde været "Rytter," blev sendt ud at spejde; Sabel kunde vi ikke skaffe ham, men han fik to ladte Pistoler og en Fork. Der var en rædsom Hurlumhej, indtil Kusken hen mod Aften kom hjem med den Besked: "De æ Løvn de hiele!" I Horsens stod Borgervæbningen opstillet langs ad Søndergade, fuldt rustet, Kammerherre de Tygeson til Matstrup red langs Rækken og gav hver Mand en Femdaler-seddel. Der er aldrig, hverken før eller senere set saa mange fulde Folk i Horsens som den Dags Aften. Det var slutningen på Slavekrigen i Horsens, mange "faldne" fulde, men ingen døde!

De der har oplevet 1. Verdenskrig og besættelsestiden vil nok kunne erindre flere eksempler på rygtedannelser, som blev troet, og det er let at forestille sig, hvordan man i 1848, da man ikke havde andre meddelelsesmidler en "mund til øre"-metoden, ligefrem måtte tro på, hvad man

erfarede.

Noter:

- 1) Oplyst af Inger M. Clausen, spydspidsen er i familiens besiddelse.
- 2) Herregård, ca. 8 km øst-nord-øst for Horsens.
- 3) Fortælleren var opvokset i Holsten, havde i tre år gået i skole.
- 4) Haldrup, Toftum, Søvind, Aas m.fl.

Litteratur:

Våbenhistorisk Tidsskrift, Bind 3, Nr. 5
Tøjhusmuseets Bog om Treårskrigen, Bind 1
Gamle Danske Militær Våben, Th. Møller

Hestesko fra kosakkrigen 1814. Ejes af Lorens Jacobsen, Gl. Skovbøl. Foto: Helge Thomsen.

KOSAKVINTEREN I 1814

af

Ib Andersen, Varnæs

I ufredsårene 1807-14 havde Felsted sogn været plaget af indkvartering af franske tropper 1808, mændenes pligt til at møde frem i kystmilitser i krigsårene samt besættelse af kosakker og svenske tropper 10 dage i januar 1814. Men siden i sagn og fortælling overskyggede mindet om kosakkerne den lange krigstid, der var gået forud. Årsagen hertil var, at den kortvarige invasion af de fremmedartede krigsfolk gjorde et voldsomt indtryk på befolkningen. Det var første gang siden 1600-tallet, at fjendtlige udenlandske styrker opholdt sig på egnen.

Takket være to bevarede dagbøger fra den tid er vi i stand til at følge de russiske og svenske troppers besættelse af egnen mellem Gråsten og Åbenrå dag for dag. Rasmus Jessen "i e Krat" ved Spang førte fra 1807 en særdeles interessant dagbog. Og inspektør Bruhn, der var udnævnt til at beskytte Gråsten slot og varetage hertugens interesser, førte dagbog fra 6. jan. 1814 og frem til freden 1). Men som indledning skal der først berettes om årsagen til, at landet måtte igennem en langvarig krig, og om de lokale begivenheder der fandt sted op til 1814. Efter rovet af den danske flåde i 1807 kom Danmark i krig med England på Frankrigs side. For at holde opsyn med forbisejlende engelske skibe og slå alarm i tilfælde af angreb dannedes der kystmilitser 1807-14, således også i Felsted sogn. Mænd mellem 20 og 50 år havde pligt til at stille i kystmilitser til vagttjeneste. I tilfælde af alarmering tændtes bævner på høje bakker, der lød alarm-skud, eller der blev ringet med kirkeklokkerne 2). Vi ved, at man i Felsted sogn holdt vagt på Bygbjerg. Og på

dette sted er der muligvis blevet tændt bavn den 26. aug. 1807, da alarmen lød. Der har nu næppe været tale om nogen engelsk landgang men snarere blind alarm 3).

I tiden fra 18. marts til 24. oktober det følgende år havde Felsted sogn i flere perioder indkvartering af franske hjælpetropper. Franskmændene havde ikke et gnidningsløst forhold til befolkningen. Det kom til overgreb. Således 18. august 1808 da der kom en trop til Kværs og Holbøl. Om aftenen skød en fransk soldat en kone og en pige i Holbøl 4).

En pige blev i juni 1808 voldtaget af en franskmand, som havde sit kvarter i Bovrup, og da stod vagt ved Naldtang, hvor hun tjente på den østre gård. Pigen, Maren Sønnicksen fra Tråsbøl, fødte 12. marts 1809 en datter 5).

Et tredje eksempel kendes fra Skovbøl, og i dette tilfælde ved vi, at voldsmændene blev straffet strengt: Franskmændene kom til en mand i Skovbøl, Johs. Mau, og forlangte kost. Manden var ikke hjemme, det var kun hans kone og datter. Franskmændene sad og spillede kort hele natten, og konen og datteren kunne ikke blive fri for dem. Når de bad dem om at forlade huset, truede franskmændene dem med en sabel og udtalte, at den skulle de komme til at smage, hvis de ikke ville tie. Datteren ville de slæbe bort, hvorpå moderen truede dem med en bordkniv. Men det agtede de ikke på. I det samme kom der en officer, som havde hørt spetaklet, og spurgte, hvad der var i vejen. Moderen pegede på pigen, som var besvimet, og fortalte ham sammenhængen. Officeren befalede derpå alle mand at følge med. En af soldaterne blev ført til Gråsten, hvor han måtte løbe spidsrod, og efter få dages forløb døde han. Det var ham, der havde været i gang med at slæbe pigen ud af huset. De andre tilstedeværende franskmænd blev også arresteret og siden straffet, fordi de stod og så på uden at hjælpe 6).

Efter Napoleons sviende nederlag i Rusland 1812 forenede et dansk hjælpekorps, under kommando af kongens svoger prins Frederik af Hessen, sig med franske styrker ved Hamborg. I Mechlenburg kæmpede hjælpekorpsset på den franske hærns venstre fløj, men efter Napoleons nederlag

ved Leipzig søgte danskerne at redde sig ved et tilbage-tog mod nord forfulgt af svenske tropper. 9. dec. 1813 trak de danske tropper sig over Ejderkanalen efter bagtroppens tapre kamp ved Bornhøved, der havde sikret tilbagetoget. I landsbyen Gettorp gik man i kvarter. Troppernes påklædning var meget mangelfuld i det hårde vintervejr med bidende frost og sne. Da man var ved at blive omringet, blev hviletiden kun kort. Hæren forsøgte at slå sig igennem til fæstningen Rendsborg, og derved kom det 10. december ved Sehested til en hård kamp. Men efter en række fortrinlige danske angreb, kunne de danske tropper med held slå sig igennem fjenden og nå til Rendsborg 7).

Så vidt vides deltog der fra Felsted sogn tre i Napoleonskrigere på dansk side. Det drejede sig om følgende: 1. Frederik Christiansen, Slesvigske Infanteri Regiment. Han var født i Skovbøl og overtog siden Christiansens gård, Felsted. 2. Hans Nissen, Fyenske Infanteri Regiment. Han boede i Tumbøl. 3. Hans Thaysen, Slesvigske Infanteri Regiment. Han boede i Tråsbøl 8).

Nu blev der sluttet våbenstilstand, først for 14 dage, og derefter forlænget til 6. januar 1814. Men man nåede ikke til enighed om fredsbetingelserne, og mens russiske og svenske styrker rykkede mod nord, fortsatte forhandlingerne i Kiel. Danske tropper rykkede tilbage til Als og Sundved, og i Felsted sogn kunne man regne med at blive besat af fjenden. Kosakkernes komme så man frem til med bange anelser. Især general Tettenborns kosakker var meget frygtede, og rygtet fortalte om deres vildskab og brutale optræden.

På grundlag af de to ovenævnte dagbøger er det muligt at følge kosakker og svenske tropper i de 10 dage, de opholdt sig i Felsted sogn. I den tid var al færdsel meget besværlig på grund af usædvanlig megen sne i forbindelse med en stærk storm. Nætterne var lyse og klare med måneskin og særdeles stærk frost. I det følgende gennemgås dag for dag, 6. til 17 jan., hvad fjenden foretog sig i Felsted sogn og omegn.

Torsdag den 6. januar 1814.

70 kosakker søgte nattekvarter i Kliplev og Kværs, da de på grund af tilsneede veje ikke kunne komme videre. Om eftermiddagen sendtes en tiårig dreng af sin mor fra Søgård Hede til Kværs kro efter en krukke sirup. Det var meget koldt, og sneen lå i store driver. Da drengen kom ud fra kroen med sirupkrukken for at begive sig på hjemturen, mødte han en flok ryttere, kosakker. De red i "pimmeltrav" (luntetrav) og var forsynede med lange lanser. En bonde fra Vilsbæk, han hed vist Henning Jessen, red blandt de forreste på en nordbagge. Han var af kosakkerne blevet tvunget til at følge med som vejviser. Ligesom rytterflokken nåede til udkanten af Kværs, satte bonden pludselig i galop hen ad landsbygaden, forfulgt af kosakkerne. Lidt henne i byen lå et lille hus med en gammeldags dør, som var delt i en øvre og en nedre halvdel. Her smuttede bonden på sin nordbagge ind i forstuen, hvorefter han hurtigt stængede døren efter sig. Kosakkerne holdt nu et vældigt halløj uden for huset og huggede med lancespidserne i døren, uden at den gav efter. Efter en lille stunds forløb red de videre, ud af Kværs i retning mod Ladegård, uden at de havde været af hestene. Så bonden fra Vilsbæk slap fra dem 9).

Fredag den 7. januar.

11 kosakker kom forbi Spang ad vejen til Felsted. Johan Schmidts karl (på Nicolai Jessens gård) måtte med dem om aftenen til Åbenrå, sikkert som vejviser. - Om eftermiddagen var karlene fra Felsted ude at kaste sne ved Hostrup Krat under anførsel af oldermænden, Christian Iversen fra Gammel Egegård. Hen imod aften kom flere små flokke af kosakker ridende i retning mod Felsted. Oldermænden samlede da sine folk til rådslagning, under hvilken han foreslog at slå kosakkerne ihjel, efterhånden som de nåede frem. Da det kun drejede sig om mindre afdelinger, mente han nok, de kunne få bugt med dem. Og derpå tilføjede han: "Rigtige kristne mennesker er de

vist ikke!" Dermed mente han vel, at man nok for sin saligheds skyld kunne tage en kosak eller to på sin samvittighed. Men besindighed og fredsommelighed fik overtaget, og ved afstemning faldt oldermændens forslag 10).

Lørdag den 8. januar.

Da kom general Tettenborn til Abenrå med tre kosakregimenter 11).

Mandag den 10. januar.

Seks svenske husarer kom i nattekvarter i Holbøl. De danske forposter stod i Nybøl.

Tirsdag den 11. januar.

50 svenske dragoner (de smålandske) havde ligget i nattekvarter i Holbøl. Kl. 10.00 om formiddagen kom de til Gråsten. Blandt dem var en løjtnant ved navn Hammerberg. Han blev kommanderet med 20 mand til Grøngrøft med ordre til at indkvartere en del af mandskabet i Bovrup. Men da han opdagede, at der allerede fandtes dansk indkvartering der, (danskerne stod også i Fiskbæk og Adsbøl) trak han sine folk tilbage til Tråsbøl og lagde sig med det øvrige mandskab i kvarter på Grøngrøft. Da om natten nogle danske jægere indfandt sig der og opdagede, at Grøngrøft var besat af fjenden, trak de sig tilbage.

Onsdag den 12. januar.

Tre af svenskerne på Grøngrøft kom til Felsted.

Torsdag den 13. januar.

Om morgenen kl.05.30 blev en gefreiter og fem dragoner sendt til Ladegård for at gå i kvarter der. Ved middags-

tid tog tre mand fra Gråsten til Kiding. Den dag var flere patruljer ude fra Grøngrøft. Seks red efter Kværs og tre til Tumbøl. Der var hver gang en vejviser med. Derpå kom tre ryttere til Kværsballe og tre til Assenholm. En kaptajn, der lå på Ladegård, red ud med flere ryttere.

Fredag den 14. januar.

Om aftenen kørte en kosakofficer med Felstedpræstens slæde gennem Gråsten på vej til Sønderborg. Ved midnat vendte han tilbage til Gråsten, hvor inspektør Bruhn måtte hjælpe ham med en slæde, der kunne køre ham til Åbenrå, da hestene fra Felsted var helt udmattede på grund af den megen sne.

Lørdag den 15. januar.

Freden bliver sluttet i Kiel. Kl. 7.00 om morgenen drager en trop til Felsted syd fra, og til middag kom nogle tilbage igen og red mod Kværs medbringende nogle bønder og deres heste. Ved Bov blev hestene mønstret, om de var fjenden gode nok eller ej. Nogle heste beholdt fjenden, og resten kunne bønderne tage med tilbage. Fjenden forlader Ladegård, Grøngrøft og Kiding, og de medtager også der på egnen nogle heste i de landsbyer, de passerer.

Søndag den 16. januar.

I dag holdes ingen gudstjeneste i Felsted kirke, for kosakkerne kom til Felsted om morgenen. De holdt vagt ved Stensvang, ved Damms gård i Slyngsten, ved Juhlers gård i Nørballe samt ved Nicolaj Jessens gård. I Felsted havde de lejr ved kroen (Damms kro?), hvor kosakkerne lå ude på gaden i halm i sneen og varmede sig ved store bål, mens deres heste stod i sneen med rughalm viklet omkring benene. Alt dette foregik i en meget streng kulde. Der ved kroen var en dreng vidne til, at en af kosakkerne i middagstimen trak sin skjorte af og sad og lusede sig,

pillede lusene af skjorten. Disse soldatens tro følgesvende var åbenbart blevet for nærgående. En lignende vagtlejr som den i Felsted skal have befundet sig mellem Grøngrøft og Ladegård ved vejen til Gråsten 12).

Også i Varnæs og Skovbøl kom det til hestetyverier. Fra Skovbølgård stjal kosakkerne en af de bedste heste, som herren til Skovbølgård, Peter Christian Ægidius, nødig ville undvære. Han kom op til Jens Kr. Mau i Skovbøl og klagede sin nød og spurgte, hvad han skulle gøre. Mau spurgte ham, om han havde en god ridehest, så skulle han nok hjælpe ham. Han fik en ridehest, som kunne strække ordentlig ud, og han indhentede manden, der havde stjålet hesten, i Sønder Hostrup. Mau spurgte, om han ikke ville sælge hesten. Men det ville han slet ikke indlade sig på. "Ja, men vi kan jo tale om det," og han fulgte med ind til Åbenrå. Da de kom til Sønderbro, drog de ind i en gæstgivergård, og der lod han, som om han var gode venner med kosakkerne. Han gav dem den ene omgang efter den anden, indtil de var døddrukne. Da alt var roligt, gik Jens Mau ud i stalden, og i et nu var han på den ene hest, havde den anden ved siden af og jog afsted. Men der var en af kosakkerne, der havde fattet mistanke, og derfor ikke var bleven rigtig drukken. Han satte efter Mau og skød et stykke af højre øre af med en kugle. Men Mau havde et godt forspring og nåede i behold til Skovbølgård 13).

Konen på Tullesgård lukkede sig med sine to tvillingepiger inde i kælderen af frygt for kosakkerne 14). Det var meningen, at de tropper, der den dag opholdt sig i Felsted sogn, også skulle have deres nattekvarter der. Men freden var jo sluttet dagen før, og om aftenen ved kl.20.00 fik de marchordre og trak sig straks tilbage til Åbenrå, hvorfra rejsen næste dag gik sydpå.

Mandag den 17. januar.

Kl.12.00 forlod de sidste kosakker Åbenrå. Alle gader i staden var dækket med rester af fourage og hestegødning.

I de ti dage, de fjendtlige styrker opholdt sig i Felsted sogn, er der vist ikke forekommet overgreb mod befolkningen, bortset fra de hestetyverier der fandt sted i forbindelse med afmarchen. Men inden der var gået en uge, fik man bud om at møde frem i Tønder for at hente de heste, som fjenden havde ført med sig. Beskeden har vakt glæde i hjemmene, og den 22. januar begav man sig ad den lange vej til Tønder i sne og frost. Men stor må skuffelsen have været, for de fik alligevel ingen af deres heste med tilbage. Rasmus Jessen, der omtaler denne hændelse i sin dagbog, giver ingen forklaring på hvorfor bønderne måtte ride skuffede hjem.

Mange år efter disse ti dage i januar 1814 holdt mindet sig om kosakkerne, disse fremmedartede krigsfolk. Og oplevelserne fra den gang blev fortalt igen og igen, fra den ene generation til den næste. Nogle fortællinger blev med tiden overdrevne, derfor er i denne fremstilling alene medtaget fortællestof, som forekommer troværdigt. For Felsted sogns vedkommende er der blevet foretaget optegnelser om, hvad de gamle op til 1890'erne kunne huske om kosakvinteren, og det kan vi takke Thomas Kaufmann for.

Noter:

- 1) Rasmus Jessens dagbog opbevares hos Hans Autzen, Tråsbøl. - Inspektør Bruhns dagbog findes på Landsarkivet i Åbenrå. En afskrift, oversat fra tysk, findes i årsskriftet Historisk Forening For Gråsten By Og Egn, 1983, side 36-45.
- 2) Varnæs Birk nr. 3 1978. Ib Andersen: Kystmilitseren i Varnæs 1807-14, side 12-13.
- 3) Rasmus Jessens dagbog. 26 aug.1807: "Var her oprør og alle Mand samlet med Spyd og Gevähr til at tage imod Engelst Manden."
- 4) Rasmus Jessens dagbog. Drabene i Holbøl har ikke kunnet verificeres ved hjælp af kirkebogen. Konen og pigen er måske kun blevet såret.

- 5) Felsted sogns kirkebog. Det illegitime barn blev 15. marts 1809 i Felsted kirke døbt Ellen Marie Sönnicksen. Som det var tilfældet ved fødsel af et barn uden for ægteskabet i Felsted sogn, blev moderen under fødslen overfor fostermoderen og nogle naboer tvunget til at fortælle, hvem barnefaderen var.
- 6) Sønderjydsk Maanedsskrift 1929-1930, 6. årgang, side 127. Fortalt af C.C.B. til C. Ludvigsen, Abenrå.
- 7) Historisk Forening For Gråsten By Og Egn side 34-35.
- 8) Sønderjydske Aarbøger, 2. række 1931. H.E.E.Koch: Sønderjydske Veteraner fra Napoleonskrigene. Side 109-118. Veteranerne fik mange år efter, de fleste i 1858, en påskønnelse fra Frankrig. De blev dekoreret med en erindringsmedalje, Sanct Helena medaljen. - Det fortælles, at gdr. Hans Vilhelm Andresen i Tråsbøl også deltog i Napoleonskrigene. Da det er en familietradition, er det sikkert rigtigt. Men han nævnes ikke i Kochs fortegnelse. Iøvrigt blev hans datter gift ind på Tastegård.
- 9) Sønderjydsk Maanedsskrift 1941. Thomas Kaufmann: Kosakvinteren. Side 170-171. Fortalt af Jes Johansen, født 1804. Faderen var kådner på Søgård Hede.
- 10) Sønderjydsk Maanedsskrift 1941, side 171. Christian Iversen, der var født på den Iversenske gård i Svejrup, havde friet sig ind på den kongelige Sognefogedgård, nu kaldt Gammel Egegård.
- 11) Abenrå Bys Historie II 1967, side 130.
- 12) Sønderjydsk Maanedsskrift 1941, side 171-172.
- 13) Sønderjydsk Maanedsskrift 1926-1927. Side 16. Fortalt af C.C.H. til C. Ludvigsen.
- 14) Sønderjydsk Maanedsskrift 1941, side 172.

*Verner Petersen med sine to småpiger uden for sit hjem.
Sprogforeningens Almanak 1935.*

I SKJUL FOR KRIGENS GRU

af
Peter Petersen, Ny Skovbøl

Det er i år 70 år siden, første verdenskrig brød ud - 1. august 1914 - og derfor er det naturligt at mindes de 30.000 sønderjyder, som måtte i krig for en sag, der var dem uvedkommende og fuldstændig imod. De fleste sønderjyder følte, at de i virkeligheden kæmpede mod deres venner, de allierede, uden hensyn til hvilken nation, disse tilhørte.

Et af de minder, der taler tydeligt om dette, er følgende verselinjer, som man fandt i en falden sønderjydes tornyster:

Det smerter dybt at skilles
fra hustru, børn og hjem,
når fædrelandet kalder
til kamp det sønner frem. - -

- -

Men tvinges vi af andre,
er dobbelt tung vor gang.

6000 sønderjyder faldt i krigen, før den sluttede 11. november 1918. Hvor stort dette tal var for den sønderjydske befolkning, får man forståelse for, når man bliver opmærksom på, at dette tab er dobbelt så stort som hele Danmarks tab i krigen 1864.

De danske sønderjyder kunne ikke drage i krig med den begejstring, som deres tyske soldaterkammerater gjorde. Men de fleste fulgte pligtens vej - ud i det uvisse - var

den end nok så tung.

Sønderjyderne udførte deres soldatertjeneste så godt, at de af mange befalingsmænd ofte blev betegnet som Tysklands bedste soldater.

Men nogle var der, som ikke kunne eller ville følge deres militærenheder ud på slagmarkerne eller i skyttegravene til lemlæstelse eller død.

En del undgik krigstjenesten ved at flygte over grænsen til Danmark. De udsatte sig derved, efter en heldig flugt, for den risiko, at de aldrig kunne vende tilbage til deres hjem og kære, og at de aldrig nogen sinde kunne overtage den ejendom, som de havde forladt.

Andre sørgede for at gøre sig uegnede til krigstjeneste. De huggede eller savede en finger eller to af, brækkede en arm eller et ben eller skød sig ved "vådeskud" i benene - alle disse "uheld" skulle jo kunne dokumenteres som hændelige.

Der skulle et vist mod til at udføre disse foranstaltninger mod krigens gru og rædsel. Jeg kender en af Holbøl sogns største, dansksindede gårdejere. Han havde deltaget i krigen, og for at undgå tilbagevenden til fronten efter en orlov, satte han sin fod under en fuldtlæsset roevogn, som kørte over gårdspladsen. Hjulet knuste foden, og resten af livet kom manden til at halte. Men han undgik den krig, som han frygtede og hadede og fandt fuldstændig meningsløs.

Enkelte søgte en anden udvej for at undgå krigen. De skjulte sig hjemme. De måtte tilbringe tiden som "fanger" i deres eget hjem, skjult på loftet eller skjult i hemmelige rum i lo eller lade.

På Felsted Mark gemte to unge landmænd sig i henholdsvis 18 og 14 måneder.

Det var Christian Christiansen og Verner Petersen.

Jeg besøgte dem i 1980 og i 1981 for at få dem til at fortælle om deres frivillige "fangenskab".

Jeg besøgte først Christian Christiansen. Han boede på sit fødested, en landejendom på Felsted Mark ved Syvmandsskoven.

Christiansen ville gerne fortælle. Jeg besøgte ham to

gange, hvor jeg nedskrev hans beretning, og en tredje gang, hvor jeg optog beretningen på bånd. Han huskede de mindste enkeltheder, og beretningen, som jeg skrev ned, var ganske som den, jeg optog på bånd. Jeg måtte gerne offentliggøre samtalerne.

Christiansen fortalte som indledning om sin fronttjeneste fra 1915:

"Jeg kom først til Rusland og blev indsat helt nede ved Krakow, og derfra havde jeg fronttjeneste hele vejen til Brest Litovsk. Vi var "flyvende division", som det kaldtes. Vi blev indsat, hvor det kneb.

Efter nogle kampe kom vi til Frankrig, over til Champagne-offensiven, ikke langt fra Verdun.

Understandene der var 15-20 trappetrin ned i jorden, og jorden var den rene kalk.

Vi kom under granatild i 48 timer, og så lagde franskmændene kanonilden bag fronten og spærrede os vejen tilbage. Så kom de sorte (negrene) og angreb os forfra. Jeg havde aldrig før sigtet på en bestemt mand, hverken i Rusland eller i Frankrig, men da de sorte kom, sigtede jeg på bestemte af dem.

De sorte havde med store krumknive skåret halsen over på næsten alle i 11. kompagni, som var vort nabokompagni - selv hørte jeg til 12. kompagni.

De sorte havde også skåret halsen over på alle, som hørte til et lille feltbatteri på 3 kanoner. Alle, også kaptajnen, havde fået halsen skåret over.

Nu ville de sorte tage os bagfra, men vi lå på en høj, og vi vendte alle vore maskingeværer og mejede de sorte ned. Om aftenen var jeg meget tørstig efter den meget krudtrøg, og jeg bad kaptajnen om at få lov til at gå tilbage efter vand. Jeg fik lov til at gå sammen med en kammerat, men vi skulle tage vand med tilbage til hele mandskabet på højen.

Det lykkedes os at få fat på vand, og vi kom igen gennem franskmændenes spærreild og afleverede vandet til kammeraterne.

Men fra Verdun holdt franskmændene jernbanelinjen under ild. En stor granat kom - det lød, som om der kom en

flyttevogn i fuld fart hen ad skinnerne. Granaten slog ned tre meter fra mig og lavede et hul, større end stuen her. Jeg blev ramt i skulderen af en granatstump, og jeg blev forbundet. - En fra mit kompagni var blevet ramt i underansigtet - det så ganske forfærdeligt ud, og nogle artillerister kom med jernstænger - de ville af barmhjerlighed slå manden ihjel. Men det forbød kaptajnen. Senere blev denne mand sammen med nogle andre meget hårdt sårede soldater ført ud i en skov og skudt.

Kun fire eller seks mand og kompagniføreren var tilbage af kompagniet.

Efter tre ugers lazaretophold kom jeg til Oldenborg til en lejr med hunde. Hundene blev trænet til at finde sårede. Vi skulle gemme os godt, og så skulle hundene finde os, men de måtte ikke bide i vore forbindinger.

Jeg kom derefter hjem på høstorlov. Jeg søgte om at få orloven forlænget med otte dage - men jeg havde besluttet, at jeg ikke ville til fronten igen. Jeg ville til Danmark.

Jeg cyklede mod Hejls, som jeg kendte fra mit ophold på Hejls efterskole, nord for grænsen.

Jeg ville over grænsen ved Kærmølle. Jeg vidste, at området var sumpet, både ind i landet og ud mod havet, men der var en bro over. Og kun ad broen kunne jeg passere - i sumpen ville jeg plumpe igennem.

Men på broen stod en soldat vagt. Jeg gemte cyklen og kravlede ind i en roemark, hvorfra jeg med min kikkert holdt øje med omgivelserne.

Jeg forstod, at kun hvis jeg tog min revolver og skød vagten, kunne jeg komme over broen. - Men jeg ville ikke skyde soldaten.

Ved aftenstid, da det begyndte at blive mørkt, cyklede jeg hjemad.

Havde det været i dag, ville jeg have forsøgt noget andet, men jeg var jo kun en dum dreng - jeg var endnu ikke tyve år.

Da jeg kom hjem, snakkede jeg med far og mor ude i køkkenet: "Hvad skal jeg gøre? for til fronten igen vil jeg ikke! Vi må se tiden an! Jeg kravler op på loftet,

under halmen!"

Det var jo lige i høsten. Der gik en otte dages tid, så kom den første fra myndighederne. Det var gendarmen med pikkelhue. Han havde fat i far. Han havde fået meddelelse fra kompagniet i Campagne om, at jeg ikke var kommet til tiden.

"Ja-a", sagde far, "det kan jeg ikke forstå. Han tog da af sted til Rødekro, da de otte dages ekstra orlov var udløbet."

"Nå!" sagde gendarmen - han var en snu fyr - "så er han nok steget på det forkerte tog i Rødekro."

Der gik igen nogle dage. Så kom der en underofficer fra besigtigelseskommandoen i Flensborg. Han var kriminalbetjent. Han forhørte far og mor i stuen, og han åbnede skuffer og skabe for at finde breve. - Far sad i lænestolen der.

Til sidst klappede underofficeren far på skulderen. "De kan lige så godt bekende, Christiansen, for vi har opfanget breve gennem vor censur, som Deres søn har skrevet fra Danmark, og af de breve fremgår, at De har hjulpet ham med penge."

Så blev far vel nok højbenet. "De breve vil jeg nok se," sagde han.

Underofficeren forstod nu, at han intet opnåede, og så gik han.

Jeg havde under hele forhøret stået oppe på loftet ved trappen, og jeg havde hørt alt, hvad der var blevet sagt. En måned efter kom der en underofficer ude fra kystdivisionskompagniet. Han var berømt for at kunne fange alle desertører.

Vi havde laden fuld af korn, og jeg stod helt oppe ved rygningen af laden. I gavlen var der et vindue, sådan et vindue helt oppe som de brugte i gamle dage, for at uglen kunne komme ind i laden og fange mus. Ved at presse mig snert ind til siden kunne jeg se både far og underofficeren gennem vinduet. Jeg havde revolveren i hånden, og jeg var parat til at bruge den mod underofficeren, hvis det blev nødvendigt.

Jeg hørte underofficeren sige: "Det var dumt af den unge

mand, for nu kan han jo aldrig komme tilbage!"

Nå-å," sagde far, "det kan nu let komme til at gå helt anderledes."

Til sidst tog underofficeren bort, og jeg lagde mig ned i min køje i halmen.

Og der kom ikke flere og ledte efter mig. Ingen vidste nemlig, at jeg var hjemme. Far havde straks sagt: "Skal det lykkes at skjule dig, må ikke en eneste uden mor og jeg vide, at du er her."

Ikke engang mine søskende fik at vide, at jeg var hjemme. I den første tid havde jeg blot været på loftet eller i laden og skjult mig i kornet eller halmen. Men efter som tiden gik, fik jeg mig et godt skjul.

Ude i laden var der en svinesti. Vi lavede med spanske vægge på begge sider et lille rum, som et selvstændigt aflukke, og satte halm omkring det. Fra rummet kunne jeg komme ved at løfte et par brædder op foroven, så kunne jeg klatre over kornnegene og helt ned på ladegulvet, og derfra kunne jeg så gennem en gang under kornnegene kravle ud i laden på modsat side af, hvor mit skjul var. Jeg fik noget sengetøj ned i rummet og havde det nu lunt og helt rart.

Vi havde en lille ulvespids. Når far røgtede kvæget og fodrede hestene af til natten, fulgte hunden med ham. Han tog den da og satte den over til mig. Det var mærkeligt, men jeg kunne altid lugte på hundens pels, når der havde været fremmede, eller mine søskende havde været hjemme på besøg - lugten sad i hundens pels.

Det, der gjorde mig mest urolig, var min mors far. Han boede i Stensvang, men kom på besøg. Han var 78-79 år, og han gik altid rundt og så alt nøje efter, og han kunne jo nok se, at der var lavet noget ekstra i laden. Men han sagde ingenting om det. Han gik ofte og snakkede med sig selv, mens han så alting efter.

Efter et par måneders forløb blev han syg og tog tilbage til sin aftægtsbolig på Stensvang.

En stor del af den tid, jeg tilbragte i mit skjul, fik jeg til at gå med at læse.

Og jeg havde min lommekniv. Med den skar jeg materiale

ud, så jeg kunne lave en violin. Jeg skar den ud af et gammelt granbræt. Jeg kunne spille på den, men gjorde det naturligvis ikke, mens jeg holdt mig gemt. Det ville have været for farligt. Den violin havde nu ikke en rigtig fyldig tone, så derfor købte far senere en rigtig violin til mig, og den spillede jeg på. Far havde også en violin. - Som soldat havde far været gardist i Potsdam. Ved militæret havde han slået på tromme.

Den violin, jeg lavede i mit skjul, har jeg ikke mere. Jeg ville godt have haft den i dag. Den lå mange år oppe på loftet ved trappehalsen. Ingen af børnene har fået den. Jeg ved ikke, hvem der har fået den.

Når far om aftenen kom ud for at fodre af, kom jeg frem fra mit skjul og hjalp ham med at skære hakkelse. Han lagde negene i maskinen, og jeg trak kniven rundt.

En gang imellem havde jeg jo den oplevelse, at myndighederne kom i lo, lade og stald for at kontrollere - ja, de undersøgte da også stuehuset.

Der var bestemmelser om, hvor mange svin vi måtte slagte, og hvor meget korn vi måtte have til eget brug. Alt overskydende skulle afleveres til myndighederne.

Det var Petersen fra Dyrbæk, der kom og kontrollerede, og når han kom, sendte naboerne besked til hinanden, "Nu er han undervejs", så de kunne få korn og andre fødevarer, som de ikke måtte have, gemt så godt, at de ikke kunne findes.

Vi havde ude ved diget, under en stor tjørnebusk, skjult en gammel trækasse. Den kaldte vi "æ bink". Hvad det navn betyder, ved jeg ikke. I den gemte vi alt det korn, som vi ikke måtte have. Når Petersen så havde erklæret, at alt var i orden, og han var forsvundet, hentede vi kornet igen.

Vi måtte jo ikke have mere smør, end det vi fik fra mejeriet, og det var jo alt for lidt. Derfor hældte mor fløde i kærnen, og så satte hun den ud i loen. Jeg gik så om natten ned ad en stige og tog kærnen med op i mit skjul, hvor jeg kærkede fløden til smør, og så satte jeg kærnen tilbage på kanten af en mur.

Der på murkanten havde mor lagt min mellemmad til den

kommande dag. Den tog jeg så med til mit skjul.

Om natten, når alle var gået i seng, og alt var stille, listede jeg mig ned og ind i køkkenet. Der stod aftensmaden på bordet til mig, og når jeg havde spist den, tog jeg ulvespidsen med - det var en meget kvik hund - og så listede jeg mig bagud og gik ned over Hans Lassens mark. Jeg skulle jo røre mig og have frisk luft.

Christian Møller, på Marcus Lunds ejendom, påstod siden, at han havde set mig, når han gik på bukkejagt. Men det kan ikke passe, for jeg har aldrig været ude på den mark, hvor han gik på bukkejagt.

Måske er det Verner Petersen, min nabo, han har set i stedet for mig. Verner og hans kone bor derovre. De er gamle begge to, som jeg er. Verner gik jo fra Slesvig-garnisionen og hjem - han skjulte sig hjemme i 14 måneder.

Men der var jo så mange, der færdedes ude om natten, for eksempel også russiske krigsfanger. Måske har Christian Møller set en af dem.

Det værste var, da jeg blev syg. Jeg fik lungebetændelse med heftig feber. Sygdommen var meget alvorlig, og far tog til Gråsten og snakkede med en læge og satte ham ind i min vanskelige stilling. Lægen forstod og hjalp. Far fik nogle flasker medicin med hjem, og jeg blev rask igen.

Men der gik jo alligevel 18 måneder, inden jeg kom offentligt frem af mit skjul. Våbenstilstandsdagen var den 11. november 1918. Jeg husker tydeligt, at det var på fars fødselsdag, den 26. januar 1919, at jeg dristede mig ud. Jeg kunne jo godt være gået ud noget før, men jeg var faktisk blevet folkesky.

Min første vandring i dagslys gik til Gammel Skovbøl. Jeg ville have fat i noget tobak. Når jeg så et menneske på vejen et stykke forude, var jeg lige ved at springe over diget og gemme mig bag buskene.

Et par dage efter blev "soldaterrådene" oprettet. Jeg var ikke klar over, hvad det havde at betyde for mig. Men jeg tog min cykel og kørte til Abenrå. Jeg ville snakke med H. P. Hanssen.

Jeg blev venligt modtaget, og H. P. Hanssen sagde, at jeg blot kunne tage hjem, og jeg kunne bevæge mig frit. Der ville ikke ske noget slemt, hverken for mig eller for mine forældre.

Jeg cyklede beroliget hjem. Og dermed var mit "frivillige fangenskab" slut."

Efter besøgene hos Christian Christiansen besøgte jeg i 1981 Verner Petersen, som også gerne ville fortælle om, hvordan han havde skjult sig for at undgå krigstjenesten. Verner Petersen ville ikke have samtalen optaget på bånd, men jeg måtte gerne nedskrive hans beretning og også offentliggøre den.

Verner Petersen boede på landejendommen, som han havde overtaget efter sin far og senere overgivet til sin søn. Han og hans kone var nu aftægtsfolk.

Verner Petersen fortalte:

"Jeg blev i september 1917 indkaldt til garnisionen i Slesvig. Jeg var 18 år.

Efter kun godt en måneds uddannelse skulle jeg med mit kompagni til fronten. - Men jeg ville ikke ud i krigens farer og rædsler.

Jeg var mine forældres eneste barn. Min mor var alvorligt syg. Jeg ville flygte nordpå, men jeg måtte ikke få orlov inden afrejsen til fronten.

Men til fronten ville jeg ikke. - Jeg ombyttede min uniform med et sæt gammelt tøj, og så flygtede jeg til mit fødehjem her på Felsted Mark. Jeg skjulte mig på et lille værelse deroppe på loftet, og der blev jeg, indtil krigen sluttede, og forholdene var blevet sådan, at jeg turde vise mig for folk. - I 14 måneder levede jeg skjult i det lille værelse.

Tiden blev mig meget lang. Alt, hvad vi havde i huset, som kunne læses, gennempløjede jeg. Mine forældre bragte mig dertil så meget læseligt, som de kunne skaffe frem, uden at "deres læselyst" vakte alt for megen opsigt. Ingen måtte jo få så meget som den ringeste mistanke om,

at jeg var på gården.

Når læsestoffet slap op, gav jeg mig i gang med husflid. Jeg skar trægenstande ud, savede små træting ud med løvsav, og jeg bandt bøger ind.

Jeg tilbragte næsten al min tid på loftsværelset, når det var lyst. Kun meget sjældent vovede jeg mig ned i stuerne om dagen.

Jeg havde heldet med mig. Tyskerne troede, at jeg var flygtet til Danmark, og mine forældre støttede naturligvis de tyske myndigheder i denne antagelse. De fortalte dem, at de havde modtaget breve fra mig, afsendt fra Danmark. Og det fortalte de også naboerne.

Udover mine forældre var der kun tjenestepigen, som vidste, at jeg skjulte mig i huset, og hun havde lovet at tie med det - og hun holdt sit løfte.

Allerede dagen efter, at jeg var flygtet fra Slesvig, kom gendarmen fra Felsted for at efterforske sagen.

Mine forældre sagde til ham, at de ikke havde set mig, siden jeg blev indkaldt til garnisionen i Slesvig.

Gendarmen var en venlig mand, og da han vidste at min mor var alvorligt syg, lavede han ingen videre eftersøgning i huset. Men han formanede min far til at melde til ham, hvis jeg skulle komme hjem. Jeg skulle dernæst selv møde hos ham, så ville han sørge for, at jeg ikke blev straffet hårdt for min flugt.

Men han troede nu ikke, at jeg kom hjem, for myndighederne mente, at jeg var flygtet til Danmark sammen med et par andre fra mit kompagni. De var gået over grænsen ved at vade gennem Vadehavet ud for Vester Vedsted. Man vidste, at de var sluppet godt fra denne farlige tur i Vadehavet, og at de nu opholdt sig i Danmark. Jeg havde ganske givet været sammen med de to rømmingsmænd, og jeg kom naturligvis ikke tilbage igen.

De tyske myndigheder troede så fast på dette, at de opgav al videre eftersøgning af mig - og gendarmen opsøgte os ikke senere.

En dag fik jeg en ordentlig forskrækkelse. Jeg var mod sædvane gået ned i loen, efter at jeg havde forvissat mig om, at alle døre ud til den offentlige vej, der jo går

lige foran gården, var lukkede. Kun ud mod haven var en dør åben.

Pludselig stod en mand i denne døråbning - en underofficer i fuld uniform. - Jeg blev stiv af angst ved dette forfærdelige syn. Kun een tanke for rundt i mit hoved: Nu er det slut med min frihed! Nu skal jeg til tugthusstraf og straffearbejde ved fronten.

Men pludselig strakte underofficeren bedende hånden frem og bad om at få nogle levnedsmidler til kone og børn i Hamborg.

Min lettelse var usigelig stor. Jeg løb ned i kælderen og hentede et godt stykke flæsk, og ud i hønsehuset og fik fat i nogle æg, som underofficeren takkede og glad tog imod.

Men hans tak var intet imod den taknemmelighed, der fyldte mig, da jeg så ham forlade huset med en fyldt kurv.

Dette besøg gjorde mig meget mere forsigtig. Jeg gik aldrig mere ned om dagen, men blev i mit kammer på loftet i resten af min "fangetid". Kun om natten vovede jeg mig ned.

Jeg vovede kun at gå ud om natten i den mørke tid, om efteråret og vinteren. I den lyse sommertid turde jeg ikke gå ud - og denne tid faldt mig forfærdelig lang.

Det var egentlig kun håbet om, at krigen ville slutte med nederlag til Tyskland, så vi i Sønderjylland kunne blive danske igen - altså statsligt komme til at høre til Danmark - der gjorde at jeg kunne holde ud at være indespærret. Det var jo i det hele taget denne tro på en genforening med Danmark, der gjorde, at sønderjyderne kunne holde denne strenge krigstid ud.

Jeg snakkede jo kun med mine forældre og vor tjenestepige. Disse tre mennesker, og så underofficeren, var de eneste, jeg snakkede med i de 14 måneder, min "indespærring" varede.

Jeg så næsten heller ingen andre mennesker, fordi jeg ikke turde kigge ud af mit vindue af frygt for at blive set af vejfarende. Alle - det gjaldt også familie og naboer - troede, at jeg var flygtet til Danmark.

Jeg var også meget bange for, at jeg skulle blive alvorligt syg, så jeg kunne blive røbet ved at skulle have besøg af en læge. Men jeg forblev rask. - Og endelig kom budskabet om, at revolutionen var udbrudt i Kiel - og så kom våbentilstanden den 11. november 1918.

Jeg turde dog ikke komme frem endnu. Det var jo stadig de tyske myndigheder, der herskede.

Først hen mod jul vovede jeg mig udenfor. Naboerne blev meget overraskede over, at jeg var vendt tilbage fra mit ophold i Danmark.

Men det var slet ikke let at færdes blandt andre mennesker igen. Jeg var blevet menneskesky og mistænksom.

I løbet af nogen tid vænnede jeg mig dog til at færdes frit. Det hjalp især, da jeg blev klar over, at hverken mine forældre, pigen eller jeg selv ville blive straffet. Mærkeligt var det, da jeg fik at vide, at Christian Christiansen fra nabogården, som kan ses herfra, også havde skjult sig hjemme. Han var gået i skjul, godt to måneder før jeg besluttede at skjule mig. Han havde gemt sig i en svinesti. Også Christian havde vovet sig ud om natten - men vi havde aldrig mødt eller set hinanden - det viser jo, hvor forsigtige vi var, og hvor godt vi forstod at undgå møde med andre mennesker.

Men det var nu svært at være indespærret i så lang tid - vel især fordi jeg som landmand var vant til at færdes ude i den frie natur til alle årstider."

Christian Christiansen døde i november 1981, 83 år gammel.

Verner Petersen døde i februar 1983, 84 år gammel.

Mindesten for de faldne 1914-18.

BERIGTIGELSER TIL HISTORISK ÅRBOG 1983

af Hans Jørgen Thomsen, Tumbøl.

Under henvisning til min artikel i historisk årbog 1983 om de gamle kroer i Felsted sogn, var der flere, især nye tilflyttere, der savnede adresserne på kroerne, de bringes hermed:

Damms kro	: Gråstenvej 12, Felsted.
Dalls kro	: Gråstenvej 27, Felsted.
Felsted kro	: Østergade 7, Felsted.
Tumbøl kro	: Tornhøjvej 21, Tumbøl.
Tumbøl gl. kro	: Tumbøl bygade 25, Tumbøl.
Tumbøl st. kro	: Møllegade 15, Tumbøl
Strandkroen	: Strandgade 1, Felstedskov.
Skrædderkroen	: Varnæsvej 574.
Skovbøl kro	: Frudam 14, Skovbøl.
Tråsbøl kro	: Bøghøjvej 2, Tråsbøl.
Kiding stationskro:	Kroen er nedrevet, men den lå over for Kiding herre- gård, på hjørnet af vejen til Bøjskov
Grøngrøft kro	: Kølingbjerg 5, Grøngrøft.
Spang kro	: Gråstenvej 62, Felsted.

Endvidere var jeg fejlagtigt kommet til at kalde værtsfolkene på "Skrædderkroen" for Marie og Jørgen Hansen samt sønnen Thomas Hansen. Deres efternavn var Jessen.

HISTORISK FORENING FOR FELSTED SOGN 1983-1984

1983:

24. august. Aftentur i sognet i private biler. Ca. 120 deltagere.

Efter mødestedet ved Felsted kirke besøgte Krusmølle, Stenneskjær og Skovbølgård. Ib Andersen fortalte levende og interessant de forskellige steder. På Skovbølgård så vi stuehuset indvendig, de øvrige bygninger og parken. Afslutning i Tumbøl kro.

31. oktober. Møde på Bov Museum. Historisk Samfund for Abenrå kreds havde inviteret sine tillidsmænd og bestyrelsesmedlemmer for historiske sogneforeninger til møde for at drøfte fælles anliggender. H. C. J. Staugaard, Hans Ejner Hansen og Peter Petersen deltog - især for at få indblik i, hvordan et hjemstavns museums arkiv og redskabsmagasin opbygges og fungerer.

1. december, Møde i Tumbøl kro. Ca. 100 deltagere. Første Historisk Arbog for Felsted Sogn fremlagdes og blev godt modtaget. Peter Petersen talte om Sønderjyllands historie frem til 1920. Efter kaffen fortalte Lorens Jacobsen erindringer fra tiden omkring 1920. Svend Lauesgaard fortalte om afstemningen 10. februar og Genforeningen 10. juli 1920. Da ordet blev frit, fortalte Hans Staugaard og Midde Thomsen om begivenheder, som de huskede fra Felsted sogn.

1984:

31. januar. Generalforsamling. Ca. 42 deltagere. Filmfor-
revisning af: Sønderjylland 1920-1970. Bestyrelsen kon-
stituerede sig samme aften:

Peter Petersen, formand.

H. C. J. Staugaard, næstformand og sekretær.

Mette Lassen, kasserer.

Vagn Skade Nielsen.

Otto Knudsen.

Hans Jørgen Thomsen.

Hans Ejner Hansen.

15. juni. Nogle bestyrelsesmedlemmer og andre interesse-
rede, ialt, besøgte Sønder Hygum Hjemstavnsgrd, som
fremvistes af lokale fortællere.

18. juli. Aftentur til Sønder Hygum Hjemstavnsgrd. 40
deltagere. Det udmærkede og righoldige museums mange ma-
skiner og redskaber og det velindrettede arkiv blev grun-
digt forklaret og beset. Kaffebord i forsamlingshuset,
hvor Søren Rasmussen fortalte om museets oprettelse og om
Hygum som det gamle grænsesogn ved Kongeåen.

13. august. Aftentur til de gamle hovedgårde: Kiding,
Grøngrøft og Ladegård. Ib Andersen fortalte og viste
pladsen, hvor landsbyen Kiding lå, indtil den i 1716 blev
tvangsnedlagt af Carl Ahlefeldt, Søgård. Kiding gamle
herregårdslade blev beset, og dens historie fortaltes af
Otto Knudsen.

Kun rester af voldgravene af Ahlefeldternes gamle jagt-
slot, Grøngrøft, er tilbage. Ib Andersen fortalte træk af
Grøngrøfts historie. Forstander Gunnersø fortalte om det
nuværende Grøngrøft, Engdalskolen.

Peter Petersen fortalte om Ladegård, den gamle hovedgård,
hvor bl.a. Tumbøl-bønderne udførte hoveri, og hvor mis-
fornøjelsen med den strenge hoveritjeneste førte til den
opstand, der gav stødet til, at Tumbøl-bønderne i 1766
blev frie bønder. Proprietær Hans Lilleør viste rundt.

Deltagerne kørte langsomt forbi gården Pugholm, som tid-
ligst var mejeri for omegnens bønder, og derved blev eg-

nens første andelsmejeri. H. C. J. Staugaard fortalte i Tumbøl kro om mejeriet Pugholm, som blev afløst af Kværs og Tumbøl mejerier.

Staugaard fortalte også om Lille Pugholm mølle og viste transparenter af forskellige gamle ejendomme i sognet.

Peter Petersen fortalte om Tumbøl-bøndernes langvarige proces mod den onde herremand på Ladegård, og om deres talsmænds vandring i træsko til retten i Slesvig, og om processen på Gottorp, som gav Tumbøl-bønderne ret til at frikøbe sig fra hoveritjeneste. Deres "frihedsbrev" er dateret 25. januar 1766.

Foreningen har fået et lille, men tørt og godt rum i kælderetagen i Felsted skole stillet til rådighed for et arkiv.

En del gamle dokumenter og andre papirer er modtaget i arkivet. Men der findes mere rundt om i hjemmene.

Gamle dokumenter opbevares bedst i slægten - når interessen derfor er til stede. Men visse dokumenter vil foreningen gerne have lov til at tage kopier af.

Dokumenter kan også opbevares i foreningens arkiv, uden ejeren mister retten til dem - de opbevares blot på et sikkert sted.

Foreningen vil meget gerne - mod kvittering - overtage gamle dokumenter, regnskabsbøger - foreningers såvel som private - gamle billeder og fotos m.m.

Vi har i Felsted sogn ikke råd til at miste gamle minder. Og vi skylder "henfarne slægter", at minderne om dem bevares.

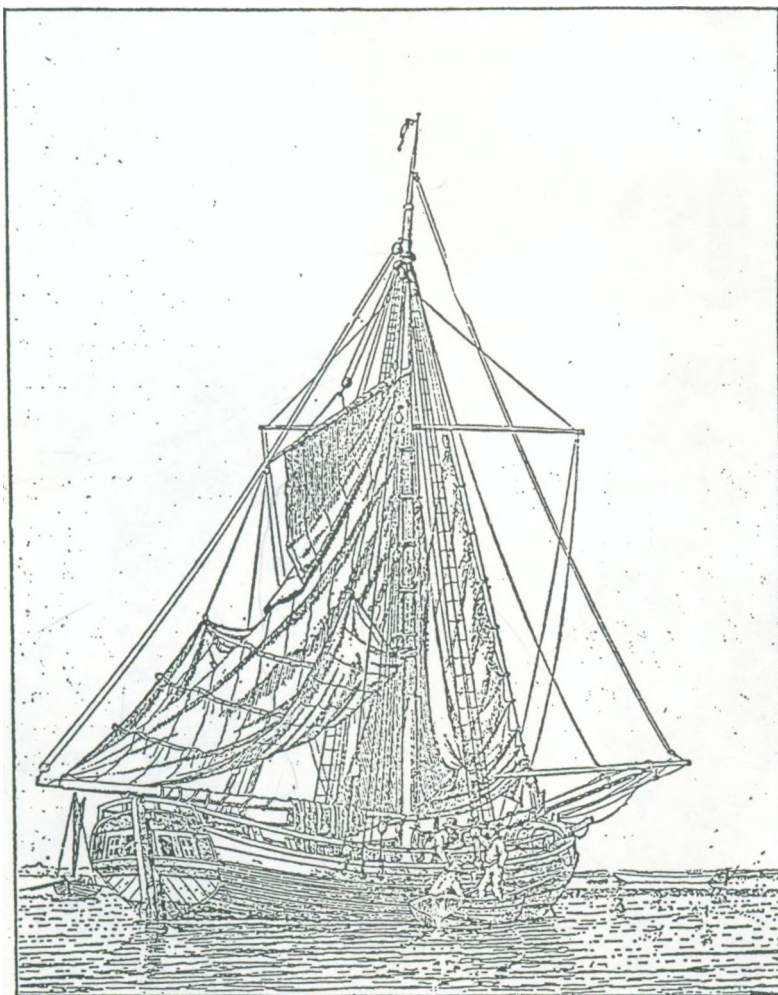
Har man ting, der ønskes afleveret til arkivet, bedes man henvende sig til arkivets formand, Vagn Skade Nielsen, eller Otto Knudsen.

Foreningen har fået et udmærket magasin til gamle redskaber, maskiner m.m. hos H. C. J. Staugaard, Hellinghøjvej 6 i Tumbøl. Magasinet er på loftet over staldbygningen. Det er på næsten 300 kvadratmeter.

Der er allerede kommet en mængde fine, gamle ting til magasinet - men der er plads til mange flere gode ting, som

uden fast opbevaringssted i længden vil gå til grunde.
Ønsker beboerne at aflevere ting, bedes de kontakte magasinets formand, Hans Ejner Hansen, Ny Skovbøl, eller
Hans Nissen, Felsted,
H. Staugaard, Felsted Mark,
Ejgil Dyrmosé, Felsted.

Peter Petersen

Jagt fra o. 1850.

Hilsen fra Kidding. St. Herregaarden Kidding.

Lillebanens station i Kidding og Herregården Kidding.